

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜRECİNDE İNGİLİZ
YOKSUL YASALARI**

Emre ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara 2023

EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜRECİNDE İNGİLİZ YOKSUL
YASALARI

Emre Öztürk

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Emre Öztürk tarafından hazırlanan “Emek Gücünün Metalaşması Sürecinde İngiliz Yoksul Yasaları” başlıklı bu çalışma, 30.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu (Başkan)

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Muammer Ketizmen (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Emre ÖZTÜRK

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Emre ÖZTÜRK

ÖZET

ÖZTÜRK, Emre. *Emek Gücünün Metalaşması Sürecinde İngiliz Yoksul Yasaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışma, yoksulluk politikaları açısından önemli bir gelişme olan İngiliz Yoksul Yasalarını, emek gücünün metalaşması bağlamında ele almıştır. Bu doğrultuda öncelikle metalaşma süreçleri açıklanmış; meta, pre-kapitalist ve kapitalist meta üretimi ve metanın değeri incelenmiştir. Sonrasında emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışı anlatılmıştır. Bunla ilgili olarak emek gücünün feodal bağlardan kopuşu ve mülksüzleştirme süreçleri aktarılmıştır. Anılan süreçlerde hukukun ve spesifik olarak iş sözleşmesinin nasıl bir rol üstlendiğinden bahsedilmiştir. Devamında yoksul yasalarının içinden çıktığı tarihsel süreç anlatılmıştır. 1834 yılından önceki kanunlar Eski Yoksul Yasaları altında, sonrasındaki kanunlar ise Yeni Yoksul Yasaları altında incelenmiştir. 1662 tarihli Yerleşim Yasası, 1782 tarihli Gilbert Yasası ve Speenhamland olarak adlandırılan sistem de Eski Yoksul Yasaları kapsamında değerlendirilmiştir. Eski yoksul yasaları döneminde sosyal politikaya hâkim olan paternalist anlayış açıklanmıştır. Takip eden bölümde paternalizmden piyasacılığa geçişin kapitalist ilişkilerin derinleşmesiyle bağlantısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma, yoksul yasalarının metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleriyle ilişkisinin anlatıldığı bölümle sonlandırılmıştır. 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasasının, işçi sınıfının sermayeye bağımlı hale getirilmesinde oynadığı rolden bahsedilmiştir. Yoksul yasalarıyla birlikte emek gücü metasının istenilen ölçeklerde piyasada hazır bulundurulmasının koşullarının yaratıldığı ileri sürülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Metalaşma, Emek Gücü, Yoksulluk, İngiliz Yoksul Yasaları

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Emre. *English Poor Laws in the Process of Commodification of Labor Power*, Master Thesis, Ankara, 2023.

This work focuses on the English Poor Law which is an important step in social politics from the aspect of the commodification of labor power. To this aim, first the process of commodification is explained, and commodity, pre-capitalist and capitalist commodity production, and the value of commodity are analyzed. In the following, the emergence of the labor power as a specific commodity is described. In relation to that, the process of the period of separation of the labor power from feudal bonds and dispossession is gone through. Thereafter, the role of the law, particularly labor contracts, in the aforementioned period is discussed. Following to that, the historic context in which the Poor Law emerged is focused. The Poor Law acts before and after 1834 are categorized as the Old Poor Law and the New Poor Law, respectively. The Act of Settlement (1662), The Gilbert's Act (1782), and the Speenhamland system are analyzed under the Old Poor Law section. In the following section, the Paternalist approach which was the dominant view in the social politics during the Old Poor Law is described. Subsequently, it was aimed to indicate that the transition from the paternalist approach to laissez faire economy is dependent on the advancement of capitalism. This work ends with the section in which the relationship between the Poor law and commodity and the commodification of the labor power is pointed out. Particularly, the role the New Poor Law, dated as 1834, in the process of the labor class becoming dependent to capital. The study claims that the Poor Law created the necessary conditions for the commodity of labor power to be present.

Keywords

Commodity, Labor Power, Poor Law, English Poor Law

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: METALAŞMA VE EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜREÇLERİ	7
1.1. META	7
1.1.1. Metanın Değeri	8
1.1.2. Pre- Kapitalist Meta Üretimi	10
1.1.3. Kapitalist Meta Üretimi	10
1.2. EMEK GÜCÜNÜN KAPİTALİST TOPLUMLARDA METALAŞMASI SÜREÇLERİ	13
1.2.1. Köleci Üretim Tarzı	15
1.2.2. Feodal Üretim Tarzı	16
1.2.3. Kapitalist Toplumsal Formasyonlarda Emek Gücünün Biçimlenmesi Süreçleri	17
1.3. KAPİTALİZME GEÇİŞ SÜREÇLERİNDE EMEK GÜCÜNÜN FEODAL BAĞLARDAN KOPUŞ SÜRECİ	18
1.4. EMEK GÜCÜNÜN ÖZGÜL BİR META OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI	21
2. BÖLÜM: İNGİLİZ YOKSUL YASALARI	29
2.1. TARİHSEL SÜREÇ	31

2.2. ESKİ YOKSUL YASALARI.....	43
2.3. YENİ YOKSUL YASALARI	48
3. BÖLÜM: METALAŞMA VE EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜREÇLERİNDE İNGİLİZ YOKSUL YASALARI.....	52
SONUÇ	60
KAYNAKÇA.....	66
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	73
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	75

GİRİŞ

Yoksulluk ve yoksul politikaları, sosyal bilimlerde sık çalışılan konulardandır. Bu konularla ilgili geçmişte birbirinden farklı yaklaşımlar olduğu gibi günümüzde de pek çok görüş ortaya atılmakta, benzer ya da birbirlerinden farklı perspektifler içerisinde fikirler üretilmektedir. Yaklaşımlar kendi iç tutarlılıklarını kurarken birbirlerinden farklı tarihsel süreçlere odaklanabilmekte veya aynı tarihsel süreci birbirlerinden farklı şekillerde açıklayabilmektedirler. Örneğin bazı anlatılarda yoksulluk; tembellik ve diğer karakter özellikleriyle bağlantısı üzerinden ele alınırken başka bir yaklaşımda yoksulluğun sebebinin, yoksulların kendilerinden ziyade sosyal koşullar olduğu söylenebilmektedir. Anılan karşıtlık bu çalışmanın konusunu oluşturan Yoksul Yasalarına dair de pek çok farklı görüşün bulunduğunu belirtmek açısından faydalı olabilir. Farklı görüşlerin kendi iç tutarlılıklarını sorgulamak gibi bir amacı bulunmayan bu çalışmada, Yoksul Yasalarına metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleri içerisinde bakılmaya çalışılacaktır. Söz konusu bakış açısına göre emek gücü doğal bir meta olmayıp karmaşık sosyal süreçler bağlamında meta formuna kavuşturulmuştur.

Çalışmanın konusu olan İngiliz Yoksul Yasaları her ne kadar günümüzde yürürlükte olmasa da özellikle 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasaları döneminde ortaya konan ve insanı emek gücünden ibaret gören yaklaşımların hala geçerli olduğu söylenebilir. Söz konusu yaklaşım Koronavirüs Salgını sırasında dünyada da ülkemizde de daha belirgin bir şekilde etkilerini hissettirmiştir.

Türkiye’de son yıllarda kaynakların emek ve sermaye arasındaki bölüşümünde eşitsizliğin arttığı gözlemlenebilmektedir. Korkut Boratav’ın 30.09.2022 tarihli yazısına¹ göre 2016 yılından 2022 yılına kadar ücretlilerin milli gelirdeki payı yaklaşık olarak %10 miktarında azalmıştır. Fakat Türkiye’nin ekonomisi küçülmemektedir. Türkiye İstatistik

¹ İlgili gazete haberi için bkz: <https://haber.sol.org.tr/yazar/bolusum-soku-bilgileri-ve-tarimin-durumu-350144>

Kurumu (TÜİK) 31 Mayıs 2022 tarihli, 45549 sayılı raporunda² gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH) 2022 yılının ilk çeyreğinde %7,3 oranında arttığını belirtmektedir. 31 Ağustos 2022 tarihli, 45550 sayılı raporunda³ ise TÜİK, GSYH'nin 2022'nin ikinci çeyreğindeki artış oranını %7,6 olarak tahmin etmektedir. 2022 yılının üçüncü çeyreğindeki GSYH artış oranına dair ilk tahmin ise TÜİK'in 30 Kasım 2022 tarihli, 45551 sayılı raporunda⁴ %3,9 olarak açıklanmıştır.

Boratav, 2 Eylül 2022 tarihli yazısında⁵ Türkiye İstatistik Kurumu'nun yukarıda bahsedilen verilerinden hareketle 2022'de ülkemizin ekonomisinin 2021'e kıyasla yüzde 7,5 oranında büyüdüğünü, fakat emek açısından bakıldığında bu büyümenin hissedilemediğini ve ücretlilere düşen payın 2016 yılından 2022 yılına kadar yüzde 12,4 oranında azaldığını belirtmektedir. 2 Aralık 2022 tarihli yazısında⁶ ise yine TÜİK verilerinden hareketle Boratav, son altı yılda Türkiye ekonomisi %4,2 oranında büyürken net hasılda emekçilerin payının %9,6 oranında, GSYH'deki ücret payının ise %9,2 oranında gerilediğini belirtmiştir. Anılan veriler ışığında sermaye büyürken emeğe düşen payın küçüldüğünden, sermaye ve emek arasındaki çelişkinin Türkiye için derinleştiğinden bahsedilebilir. Aynı tespit küresel ölçekte de yapılabilir (Duman, 2021, s. 610).

Ücretlerin düşük olması, ilk bakışta Türkiye'de ve dünyada çalışma saatlerinin de az olması ihtimalini akla getirebilmektedir. Fakat Türkiye örneğinde bu durum söz konusu

² İlgili rapor için bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2022-45549#:~:text=%C3%9Cretim%20y%C3%B6ntemiyle%20Gayrisafi%20Yurt%20%C4%B0%C3%A7i,milyar%20800%20milyon%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.>

³ İlgili rapor için bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45550>

⁴ İlgili rapor için bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-III.-Ceyrek:-Temmuz-Eylul-2022-45551&dil=1>

⁵ İlgili gazete haberi için bkz: <https://haber.sol.org.tr/yazar/milli-gelir-buyuyor-ucretliler-kaybediyor-ii-347103>

⁶ İlgili gazete haberi için bkz: <https://haber.sol.org.tr/yazar/ocak-eylul-2022-sermayenin-payi-tirmaniyor-357543>

değildir. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) verilerine⁷ göre Türkiye, 2010 ile 2020 tarihleri arasında otuz sekiz ülke içerisinde emekçilerin ana işlerinde haftalık ortalama çalışma süresinin en çok olduğu ülkelerden birisi olarak belirtilmiştir ve 2020 tarihinde de söz konusu listede birinci sırada yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye’de yoksulluğun sebebinin tembellik gibi karakter özellikleriyle açıklanması anılan verile göre zor gözükmetedir.

Sermaye ile emek arasındaki tek çelişki ücretin miktarı hususu değildir. Sermayenin kendi özel alanında, yani emek sürecinde belirlenen ücret karşılığında emekçiler üzerinde buyurma ve denetleme hakkı da vardır ve bu yalnızca sermayeye ait bir ayrıcalıktır (Özdemir, 2009, s. 113). Türkiye’de -özellikle Koronavirüs Salgını ile birlikte- son yıllarda emek üzerindeki buyurma ve denetleme hakkı ile ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yayımlanan 08.04.2021 tarihli ve 2021/9 sayılı genelge⁸ ile 22. 02. 2013 tarihli ve 2013/11 sayılı genelgede düzenlenen işten çıkış kodları değiştirilmiştir. Bu genelgeye göre işten çıkarma yasağının istisnasını oluşturan 4857 sayılı İş Kanunu’nun 25. maddesinin 2. bendindeki tüm durumlar için teker teker işten çıkış kodları getirilmiştir.

SGK’nın yayımladığı söz konusu genelgede yer alan 46 numaralı kod (Kod 46), “güveni kötüye kullanmak, hırsızlık veya sırların ifşa edilmesi gibi doğruluk ve bağlılığa uymayan davranışlar”ı düzenlemektedir. Koronavirüs Pandemisi sırasında Kod 46’ya dayanılarak çeşitli işten çıkarmalar gerçekleşmiştir. Fakat Kod 46 gerekçe gösterilerek gerçekleştirilen işten çıkarmaların kimilerini, genelgede yer alan gerekçeyle bağdaştırmak zor görünmektedir. Örneğin; Gaziantep’te bulunan bir halı fabrikasında çalışanlar iddiaya göre girişte cep telefonlarını teslim etmedikleri için 46 numaralı kod gerekçe gösterilerek işten çıkarılmıştır.⁹ Bir başka örnekte ise iddiaya göre “son kullanma

⁷ İlgili veri için bkz: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS

⁸ SGK genelgelerine ulaşmak için: <https://kms.kayis.gov.tr/Home/Kurum/22620739>

⁹ İlgili gazete haberi için bkz: <https://www.gazeteduvar.com.tr/telefonlarini-vermediler-kod-46-ile-isten-atildilar-haber-1521353>

tarihi” geçmiş ürün satılmasına karşı çıktığı için bir işçinin çalıştığı market tarafından işine son verilmiştir.¹⁰

Koronavirüs Salgını gerekçe gösterilerek iş yerleri ve işin örgütlenme biçimine dair de çeşitli değişiklikler yapılmış veya yapılması teklif edilmiştir. Bu tekliflerden biri Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) tarafından öne sürülmüştür.¹¹ “İzole Üretim Üsleri” adıyla tasarlanan projeye göre dört bölgede organize sanayi bölgesi benzeri alanlar inşa edilecektir. Bu alanlardaki standartlar MÜSİAD’ın kendisi tarafından belirlenecektir. Salgın hastalıklara karşı önlem gerekçesiyle inşa edilecek olan bu alanlarda sosyal yaşama dair de düzenlemeler yapılacak ve gerektiğinde tesislerin kapısı kapatılabilecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedilecek olan ve İngiltere’de inşa edilen çalışma evleri (*workhouse*) ile aralarında benzerlik kurulabilecek bu projenin ve diğer örneklerin, sermayenin emek üzerinde kurduğu buyurma ve denetleme yetkisinin geldiği boyutu görmek açısından önemli olduğu söylenebilir.

Koronavirüs Salgını ile birlikte yoksulluk oranları küresel ölçekte de artmış, sermayeyi elinde tutan kesim daralmış, emekçiler güvencesiz çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır (Sell, 2020, s. 152; akt. Duman, 2021, s. 611). Çeşitli iş kollarında tam zamanlı, kayıtlı ve güvenceli çalışma koşulları istisna haline gelmiş ve emekçiler birtakım haklarını kaybetmiştir (Duman, 2021, s. 611). Karantina uygulamalarıyla birlikte yaşanan iş kayıpları neticesinde emek piyasasında yeni düzenlemeler yapılmış, emekçilerin sosyal güvenceleri azalmıştır (Sankaran, 2020; akt. Duman, 2021, s. 611) Koronavirüs Salgını sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü arttırmış, emekçiler üzerinde uygulanan disiplin politikalarını arttırmıştır (Duman, 2021, s. 614).

¹⁰ <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/hakmar-son-kullanma-tarihi-gecen-urunleri-satmayi-reddeden-isciyi-kod-46-ile-isten-atti-1944621>

¹¹ İlgili teklif için bkz: <https://www.musiad.org.tr/icerik/haber-detay-39/p-904>

Yukarıda bahsedilen ve sayıları arttırılabilecek olan örnekler bu çalışmanın eski tarihli bir yasayı konu almasına rağmen hala devam eden bir süreci açıkladığını göstermek amacıyla verilmiştir. Metalaşma ve emek gücünün metalaşması tarihin bir döneminde yaşanmış ve bitmiş süreçler olmayıp günümüzdeki ilişkileri açıklamakta da başvurulabilecek kavramlardır. Çalışma, ilk olarak kapitalizmin gelişmesiyle iç içe olan bu kavramlardan metalaşmanın açıklanmasıyla başlayacaktır. Ardından emek gücünün metalaşması süreci açıklanacak, iş sözleşmelerinin ve hukukun bu süreçlerde nasıl bir rol oynadığı incelenecektir. Yoksul Yasalarının aktarılacağı sonraki bölüm, yasaların yayınlandığı tarihsel süreç ile başlayıp yasaların açıklanmasıyla devam edecektir. 1834 yılı, Yoksul Yasalarının sınıflandırılması açısından önemli olduğu için bu tarihten önceki düzenlemeler Eski Yoksul Yasaları altında incelenecektir. 1834 yılından önce çıkarılan yoksul yasaları emek gücünün metalaştırılması gibi bir işleve sahip değilken bu tarihten sonra çıkarılan yoksul yasalarının temel işlevi emek gücünün metalaştırılmasıdır.

Ayrıca 1662 tarihli Yerleşim Yasası, 1782 tarihli Gilbert Yasası gibi Yoksul Yasaları ile benzer amaçlarla çıkarılan ve doktrinde de Yoksul Yasaları ile beraber incelenen düzenlemeler de bu bölümde yer alacaktır. Yoksulluk politikaları açısından önemli bir gelişme olan 1795 tarihli Speenhamland Sistemi de Eski Yoksul Yasaları altında açıklanacaktır.

Sonraki bölümde 1834 tarihinde ilan edilen Yeni Yoksul Yasası anlatılacak ve Eski Yoksul Yasaları döneminden kalan sosyal politikadaki paternalist himayeci anlayışın, yerini piyasacılığa bırakması süreci incelenecektir. İngiliz emek gücü piyasası oluşurken ve emek gücü hızla metalaşırken Yeni Yoksul Yasasının ve dönemin sosyal politikasının nasıl işlevler üstlendiği açıklanacaktır. 1834 öncesinde çıkarılan yoksul yasaları, emekçileri feodal ilişkilerle korumaya çalışmıştır. Emekçiler korunurken de asıl olarak feodal sistemin çöküşü önlenmek istenmiştir. 1834 yılından sonra çıkarılan Yeni Yoksul Yasası ise emekçileri feodal güvencelerden kopartıp, emek gücünün hızlı bir şekilde metalaşması amacını taşımaktadır. Dolayısıyla Eski Yoksul Yasalarının işlevi ile Yeni Yoksul Yasasının işlevinin birbirlerinin zıttı olduğu söylenebilir.

Bunun ardından gelen son bölümde ise Eski Yoksul Yasaları ve Yeni Yoksul Yasası metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleri içerisinde değerlendirilecektir. Eski Yoksul Yasalarının, feodalite çökerken, emekçileri feodal ilişkilerle nasıl koruduğu anlatılacak; 1795'te ilan edilen Speenhamland Sistemi ile birlikte üst düzeye ulaşan paternalist himayeci anlayışın emek gücünün metalaşmasının önündeki bir feodal engel olduğuna değinilecektir. Eski Yoksul Yasalarının emekçinin serbestçe dolaşımını nasıl yasakladığı ve bu yasağın hangi sonuçlara sebep olduğu yine bu bölümde değerlendirilecektir.

Bölümün devamında 1834 tarihinde ilan edilen Yeni Yoksul Yasasının, emek gücünün metalaşması süreçlerindeki etkileri anlatılacaktır. Bu doğrultuda laissez-faire kapitalizminden, faydacı görüşlerle yoksul yasalarının kesiştiği noktalardan, çalışma evlerinden ve evlerin koşullarından bahsedilecek; sosyal adalet anlayışında benimsenen piyasacı politikalara değinilecektir. Refah devletinin kurumsallaşması sonucu 1942 yılında ilan edilen ve 1945 yılında yürürlüğe konan Beveridge Planı ile kaldırılan yoksul yasalarının metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleriyle bağlantısı bu şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

METALAŞMA VE EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜREÇLERİ

Bu bölümde öncelikle kapitalist üretim tarzının en temel birimi olan meta açıklanacaktır. Kapitalizm öncesi meta üretiminden kapitalist meta üretimine giden süreçteki dönüşümlerden bahsedilecek, metanın değerinin emek ile olan ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Ardından kapitalist toplumsal formasyonlarda emek gücünün biçimlenmesi süreci işlenecek ve bu başlık altında ilkel komünal toplumdaki, feodal toplumdaki ve kapitalist toplumdaki üretime değinilecektir. Kapitalizme geçiş süreçlerinde emek gücünün feodal bağlardan kopuş sürecinin inceleneceği bir sonraki bölümde önce dünya genelinde sonra da İngiltere özelinde doğrudan üreticinin üretim araçlarından koparılması ve diğer mülksüzleştirme süreçleri anlatılacaktır. Son alt başlık ise emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışına ayrılacak, bu süreçte hukukun rolü, sözleşme, sözleşme özgürlüğü ve iş sözleşmelerinin kurucu niteliği açıklanacaktır.

1.1. META

Meta, başta insanların ihtiyacını karşılayan maddi ya da gayrı-maddi bir nesnedir (Marx, 2011, s. 49). Sonrasında ise kullanım amacıyla değil değişime sokulmak amacıyla üretilen ve insan emeğinin ürünü olan bir mal ya da hizmettir (Mandel, 2008, s. 13; Sweezy, 2009, s. 38). Genelleşmemiş haliyle meta üretime en ilkel topluluklar da dahil olmak üzere tüm toplumlarda rastlanır. (Sweezy, 2009, s. 38) Fakat meta üretiminin aşırı genelleşip hâkim hale gelmesi kapitalizmle birlikte olmuştur. (Sweezy, 2009, s. 38; Mandel, 2008, s. 13). Emek gücünün bir meta haline gelmesinin genelleşmesi de kapitalist üretim biçiminde mümkün olmuştur (Sweezy, 2009, s. 38). Bu kapsamda, kapitalist çağı karakterize eden şey de emek gücünün bir meta biçimini almasıdır (Marx, 2011, s. 172). Dolayısıyla hem metalaşma hem de emek gücünün metalaşması süreçlerinin anlaşılması için kapitalist meta üretiminin ve onun temel unsurlarından birisi olan metalaşma süreçlerinin anlaşılması gerekmektedir.

1.1.1. Metanın Değeri

İlk aşamada metanın kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki temel yönü olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki olan kullanım değeri, metanın kullanılması için doğrudan faydalı olmasını ifade eder (Foley, 2010, s. 16). Aynı zamanda zenginliğin maddi içeriğini de temsil eden kullanım değeri, kendisini yalnızca kullanımla ya da tüketimle gerçekleştirir (Marx, 2011, s. 50; Mandel, 2008, s. 14). Fakat yalnızca kullanım değerine sahip olması o ürünün meta olması için yeterli değildir. Diğer bir ifadeyle her metadan bir kullanım değeri çıkarken her kullanım değerinden bir meta çıkmamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere bu kullanım değerlerinin aynı zamanda mübadele edilmek için üretilmesi gerekmektedir.

Mübadelede bir kullanım değeri kendisinden farklı kullanım değerleriyle, farklı oranlarda değişim içine girmektedir (Marx, 2011, s. 51). Bu ilişkiye tüm toplumlarda rastlamak mümkündür. Fakat kapitalist toplumlarda mübadele ilişkilerinin niceliksel boyutu diğer toplumlardan çok daha fazladır (Heinrich, 2016, s. 46).

Önceden farklı yerlerde farklı karşılıklarla mübadele edilebilen şeyler, mübadelenin genelleşmesiyle birlikte birbirleriyle “eşleşir”. (Heinrich, 2016, s. 46). Bu durumda metalar, kendilerinden farklı pek çok meta cinsinden bir değere sahip olur. Metalar birbirleri cinsinden ifade edilebildiğine, aralarında bir “eşleşme” ilişkisi olduğuna göre tüm metalarda ortak olan bir şey olmalıdır.

Bu eşleşme söz konusu mal ya da hizmetlerin kendi doğasından kaynaklanan bir özellik değildir. Toplumsal süreçlerle anlam kazanır (Heinrich, 2016, s. 45). Dolayısıyla bir şeyi meta yapan, onun içinde bulunduğu toplumdur (Heinrich, 2016, s. 46).

Bu noktada farklı nitelikteki metaların birbiri cinsinden ifade edilebilmesine - eşleşmesine- olanak sağlayan ortak toplumsal özelliklerinin ne olduğunun açığa çıkarılması gerekmektedir. İlk bakışta bu eşleşmeyi sağlayan ve metanın değerini

belirleyen unsurun metanın yararlılığı olduğu söylenebilir (Nikitin, 2012, s. 47). Fakat güneş ışığı, hava, su gibi en yararlı kaynakların mübadele değerinin çoklukla çok az olması ya da hiç olmaması metanın değerinin yararlılığıyla belirlendiğini çürütmeye yeterdir (Fine ve Filho, 2010, s. 34).

Metaların değerini belirlediği öne sürülen bir başka unsur da arz ve taleptir. Bu teoriye göre bir metaya karşı talebin artıp arzın azaldığı durumda metanın piyasa fiyatı metanın değerini aşar, tersi durumda fiyatı değerinin altına düşer, arz ve talep eşit olduğunda ise fiyat ile değer örtüşür (Nikitin, 2012, s. 48). Fakat bu, metanın piyasa fiyatıyla ilgilidir ve değer özünü bize göstermemektedir. Arz ve talep eşit olduğunda, birbirinden nitelik olarak tamamen farklı iki metanın nasıl eşleştiği bu teoriyle anlaşılamayacaktır (Harvey, 2015, s. 38). Metaların değerlerinin kaynağı bu teoriyle açıklanamayacağı gibi kapitalist meta üretimi incelendiğinde, bu teorinin metaların piyasa fiyatını açıklamakta da eksik kaldığı görülmektedir (Nikitin, 2012, s. 48). Söz konusu yaklaşımda eksik olan şey, arzın ve talebin olduğu sosyal ilişkiler dizininin bilgisidir.

Metaların birbirleriyle eşleşebilmesi, değerlerinin kaynağı ve indirgendiği toplumsal unsur ne yararlılıkları ne de arz-talep yasası ile ilgilidir. Metaların ortak toplumsal tözünü emek oluşturmaktadır (Marx, 2012, s. 108). Fakat bu, kişilerin bireysel kullanımları için ürettiklerine kattıkları emek değil, toplumsal emektir¹² (Marx, 2012, s. 108). Emek harcanan çıktının meta olabilmesi, onun toplum tarafından harcanan emekle ilişkili olmasına bağlıdır (Marx, 2012, s. 108).

Kapitalist toplumlarda meta üretimi, iş yerlerinin hem kendi içlerindeki hem de birbirleri arasındaki iş bölümüne bağlıdır (Fine ve Filho, 2010, s. 36). Bu süreçte metalar farklı emekçiler tarafından üretilir, sonrasında bir araya getirilir ve ortak bir pazarda birbirleri

¹² Marx'a (2012) göre doğrudan bireysel kullanım amacıyla bir nesne üretilmesi meta üretmek anlamına gelmemektedir (s. 108). Meta üretmek için, üreticinin herhangi bir toplumsal ihtiyacı giderecek bir nesne üretmesi ve bahsi geçen üreticinin emeğinin toplum tarafından ortaya konan toplam emeğin bir parçası olması gerekmektedir. Emek, toplum içindeki iş bölümüne bağlı olmalıdır. Söz konusu emek toplumsal iş bölümü olmadan bir anlam ifade etmez; aynı zamanda diğer iş bölümlerini bütünlük için de anılan emek gereklidir.

cinsinden ifade edilir (Fine ve Filho, 2010, s. 36). Böylelikle meta, “toplumsal emeğin maddeleşmiş biçimi” olarak karşımıza çıkar (Marx, 2020, s. 45). Her bir meta, içinde emek barındırır. Farklı emekçilerin çalışmaları, emeğin ortalama toplumsal verimliliği esasında ürüne dönüştürülür. Piyasalarda metalar arasındaki ilişkiler de evrensel eşdeğer ve bunun para birimi üzerinden ifadesinin kullanımıyla gerçekleştirilir.

1.1.2. Pre- Kapitalist Meta Üretimi

Daha önce belirtildiği gibi metaya ilk olarak kapitalizmde rastlanmamıştır. Kapitalizm öncesi toplumlarda basit meta üretimi bulunmaktadır. Ayrıca genelleşmiş meta üretimi de kapitalizm öncesi toplumlarda dönemsel olarak görülmektedir (Özdemir, 2009, s. 109). Önceki dönemlerden farklı olarak kapitalizmde meta üretimi evrensel bir nitelik kazanmıştır ve emek metalaşmıştır (Zubritski vd. 2014, s. 10).

Kapitalist meta üretiminin ilk adımlarının basit meta üretiminde olduğunu söylenebilir (Zubritski vd. 2014, s. 10). Kapitalizm öncesi toplumlarda üretim (bir kısmı meta formunu almış) mallarla başlar. Bunu Meta (M)- Para (P)-Meta (M) şeklinde şematize edebiliriz. Bu süreçte M-P hareketi satışı, P-M hareketi ise satın almayı ifade etmektedir (Marx, 2020, s. 114). Para, bir metadan başka bir metaya ulaşmak amacıyla kullanılmaktadır (M-M). Kapitalizm öncesi meta üretiminde kullanım değeri ön plana çıkmaktadır. Başlangıçta kullanım değeri olmayan bir meta bitiş noktasında sahibi için kullanım değeri haline gelmektedir (Marx, 2011, s. 118). Satışın amacı, satın almaktır (Marx, 2020, s. 114).

1.1.3. Kapitalist Meta Üretimi

Kapitalist meta üretiminde ön plana çıkan husus kullanım değeri değildir. Başka bir ifadeyle, kapitalist meta üretimi, bireylerin ve toplumun ihtiyaçları gözetilerek o ihtiyaçlar doğrultusunda ürün ve hizmetlerin ortaya konması faaliyeti değildir. Satın alınan metalar belirli ihtiyaçları karşılarsa da üretimin temel amacı değişimdir.

Öncesinde M-P-M şeklinde bahsettiğimiz döngü kapitalizmle beraber P-M-P şekline dönüşmüştür (Sweezy, 2009, s. 39). Süreç, metayla değil parayla başlamaktadır. Fakat burada para, M-P-M devresinde olduğu gibi ödeme ve dolaşım aracı olarak karşımıza çıkmamaktadır (Fine ve Filho, 2010, s. 66). Üretimi başlatan para, para formundaki sermayedir¹³ (Yılmaz, 2019, s. 64). Sermaye, üretim sürecinde emek tarafından yaratılacak değeri temellük etmek için işe koşulan belirli bir para miktarı biçimini aldığı anda ona para sermaye denir. Bu para harcanarak üretim unsurlarına dönüştüğünde meta (sermaye) formunu alır (M). Yani başkalaşır.

Paranın bir başka deyişle dönüştüğü bu form, emek gücü ve üretim araçlarından oluşmaktadır (Sweezy, 2009, s. 41). Bir sonraki aşama olan üretim sürecinde emek gücü, üretim araçları üzerinde çalışır ve ortaya çeşitli farklı metalar çıkarır (Fine ve Filho, 2010, s. 66). Emek tarafından üretim sürecinde yaratılan değeri içeren bu çıktı “M” şeklinde gösterilir. Bunun sebebi üretimden sonra ortaya çıkan metanın ilk aşamada üretim araçları ve emek gücünden oluşan metadan farklı olması değil, ondan daha fazla değer içermesidir (Yılmaz, 2019, s. 64). Bu aşamadan sonra değer yüklü metanın (M’) satılması ve paraya dönüşmesi gelmektedir. Fakat son durumdaki para, baştaki para ile aynı miktarda değildir. Üretim sürecinde metaya geçen değer, satışla birlikte realize edilmiştir ve “P” şeklinde gösterilmektedir.

Kapitalizm öncesinde karşılaştığımız M-P-M devresinde çıkış noktası ve varış noktası - buraya ne kadar geç ulaşılsa ulaşılsın- niceliksel olarak birbirine yakın miktarlardan oluşmaktadır. Bireyler ve toplumlar için son durumu ilk durumdan daha önemli kılan husus yaşamın yeniden üretilmesidir. Bu nedenle kapitalizm öncesi toplumlarda birikim (kapitalist toplumlarla kıyaslandığında) zayıftır.

P-M-P’ devresinde ise bu durumdan söz edilemez. Süreç metayla değil parayla başlamaktadır ve çıkış noktası ile varış noktasındaki P (para) miktarı niceliksel olarak eşit

¹³ Paranın, para sermaye olarak karşımıza çıkmasının da çeşitli koşulları vardır. Emek gücünün bir meta haline gelmesi bu koşullardan biridir (Harvey, 2012 326).

değildir, sürecin sonunda başlangıçtakinden daha fazla para ortaya çıkması beklenir, üretim bunun için yapılır. Dolayısıyla kapitalist toplumlarda genişletilmiş yeniden üretim şeması P-M-P' olarak ifade edilmektedir.

Sermayedarın elinde kalan artık; özel tüketim, vergiler, borçlar vb. giderlerden sonra yeniden üretime yatırılır ve bu noktada karşımıza sermaye birikimi olgusu çıkar (Yılmaz, 2019, s. 65). Bir sonraki dönem P' ile başlar ve P'', P''', P'''' şeklinde artarak devam eder (Sweezy, 2009, s. 47). Kapitalizm öncesi toplumlardan farklı olarak kapitalist toplumlarda birikim sınırsızmış gibi gözükür.

Kapitalist meta üretiminin sermayedar için anlamlı olması kâr elde etmesine bağlıdır (Desai, 2009, s. 23). Ürünler her ne kadar toplum için üretilse de üretimin kontrolü toplumda değil birbirinden ayrı meta üreticilerini harekete geçiren sistemdedir (Rubin, 2010, s. 15). Üretim bu şekilde örgütlenince birikim motivasyonu, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasının önüne geçmektedir. Zaten kapitalizmin de ayırt edici özelliği sermayenin yatırılarak kullanıma girmesi ve bu kullanımın da sadece daha çok biriktiği ölçüde sermaye olarak kabul görmesidir (Wallerstein, 2012, s. 16). Tikel meta üreticileri sermayelerini büyütürlerken bir bütün olarak kapitalizm de genişlemekte (Sweezy, 2009, s. 47) ve kapitalist ilişkiler toplumda derinleşmektedir. Öncesinde çeşitli toplumsal pratiklerle ortaya çıkan ve yine o toplumsal pratiklere referansla açıklanan pek çok şey de kapitalist ilişkiler derinleştikçe alım-satımın konusu olmaya ve piyasaya referansla açıklanmaya başlamıştır.¹⁴

Kapitalizm yalnızca daha önce üretilenlerin farklı bir yöntemle üretilmesiyle değil bir bütünsellikle anlaşılabilir. Bu bütünsellikte birbirinden bağımsız küçük meta üreticileri ile değil sermayenin genel olmasıyla karşılaşmaktadır. Sermayenin genel olması da

“...tüm tikelleri kendi bünyesi içinde bütünleştiren, onların tikelliğini -karşılıklı birbirinden kopukluğunu, kayıtsızlığını- genellik içinde eritip aşan bir

¹⁴ Emek gücü de bunlardan biridir.

bütünsellikte olmasıyla” mümkündür (Marx, 1979, s. 305; akt. Özdemir, 2005, s. 81). Metalaşma süreci de bu bütünselliğin etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2005, s. 81).

Kapitalizmle birlikte ortaya çıkan bir başka durum da öncesinde meta olarak karşımıza çıkmayan, değer biçim alanında ifadesi bulunmayan çeşitli şeylerin zaman içinde alım satıma tâbi hale gelmesidir. Bu süreçte bir yandan kişiler “şeyleşmeye” öbür yandan da “şeyler” kişileşmeye başlamıştır (Okutan, 2016, s. 54).

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı haliyle metalaşma yalnızca bir iktisat terimi veya yalnızca ona merak duyanları ilgilendiren bir kavram değildir. Kapitalist ilişkilerin derinleşmesiyle etkisini arttıran, toplumsal ilişkilerde büyük değişiklikler yaratan ve yaratmaya devam eden bir süreçtir. Bir dönem değer biçim alanında ifadesi bulunmayan insanlara özgü ilişkilerin, diğer bir dönemde kapitalist genişlemenin sebep olduğu baskıyla değişime uğrayarak piyasaya dahil edilmesi durumudur (Özdemir, 2005, s. 81). Emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışı da bu süreçle iç içedir.

1.2. EMEK GÜCÜNÜN KAPİTALİST TOPLUMLARDA METALAŞMASI SÜREÇLERİ

Tüm canlılar hayatlarını devam ettirmek için bir şekilde çabalarlar. Bu bağlamda emeğin, herhangi bir canlının hayatta kalmak için enerji harcaması anlamına geldiği söylenebilmiştir. Fakat emeğin bu şekilde incelenmesi toplumları anlamak için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle de sosyal bilimler literatüründe emek kavramı çok daha detaylı bir şekilde yer almaktadır. Metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçlerinin anlaşılabilmesi için de emeğin basit anlamını kullanmak yeterli değildir.

Öncelikle insanlar ile diğer canlıların sarf ettikleri enerjinin birbirlerinden ayrılması gerekmektedir. Bu ayırıcı nitelik de insanların diğer canlılardan farklı olarak emek sürecinde yaptığı işin üzerine düşünebilmesi, sonucunu tasavvur edebilmesidir (Marx,

2011, s. 81). İnsanları bu süreçte yönlendiren düzenek, merkezi sinir sistemleri sayesinde hayata geçirebildikleri “*kavramsal düşüncenin gücü*”dür (Braverman, 2008, s. 73). Dolayısıyla insanların çalışması yalnızca ilgili malzemelerin biçiminin değişmesi değildir (Marx, 2011, s. 81). Çalışma, aynı zamanda kendi çalışmalarına ilişkin kurallar ve hedefler koyabilmeleri anlamlarına da gelmektedir (Marx, 2011, s. 81).

Emek sürecine dair insanı diğer canlılardan ayıran özellikler, ilkel topluluklarda da önemli bir yere sahiptir. Paleolitik Dönem’de insanların toplumsal olarak belirli ölçülerde örgütlenebildikleri, plan yapabildikleri ve dil becerilerini kullanabildikleri görülmektedir (Faulkner, 2021, s. 23). Avcı-toplayıcılıkla geçinilen bu dönemde kaynaklar eşit biçimde paylaşılmaktadır ve ziynet eşyası, bıçaklar, tokalar gibi birtakım araçların üzerinde bireysel hakimiyet kurulsa da (Nikitin, 2012, s. 32) kapitalist toplumlarda karşımıza çıkan özel mülkiyete rastlanılmamaktadır (Köymen, 2008, s. 17). “*Emek verimliliğindeki artış*”ın ilk belirtilerinin görüldüğü bu dönemde toplumsal bir artış olarak yiyecek birikimi meydana gelmiştir (Mandel, 1970, s. 20)

Kıtlık ve bolluk zamanları, tarihin pek çok döneminde olduğu gibi kaynakların eşit şekilde paylaşıldığı ilkel topluluklarda da büyük dönüşümlere sebep olmuştur. Örneğin tarihte toplumsal artışa rastlanılmayan İÖ 7500 yılından önce topluluklarda çeşitli şiddet vakaları yaşanmış olsa da bu durum bilebildiğimiz kadarıyla örgütlü bir şiddet hali olan savaşa dönüşmemiştir (Faulkner, 2021, s. 28). Üretici güçlerin gelişmesi ve yerleşik tarımın yaygınlaşmasıyla birikim artmış, kilerler, surlar ortaya çıkmış ve savaşlar meydana gelmiştir. Bazı durumlarda mağlup toplulukların üyeleri işgücü olarak değerlendirilmiştir (Köymen, 2008, s. 20). Yine üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte mevcut üretim ilişkileri de değişmiş, ortaklaşa mülkiyet yerini yavaş yavaş özel mülkiyetin kapitalizm öncesi toplumlardaki karşılığına bırakmıştır (Nikitin, 2012, s. 33). Toplumsal artığı erkekler kontrol etmeye başlamış ve bu durum eski dönemin “*analık hukuku*”nu ortadan kaldırmıştır (Faulkner, 2021, s. 35). Dönüşüm ortak mülkiyet ve anaerkillikten, özel mülkiyet ve ataerkilliğe doğru gerçekleşmiştir (Faulkner, 2021, s. 35). Başlangıçta aile içi nitelik taşıyan kölelik, istisnai olarak bazı sistemlerde emek sömürsünün hakim biçimi haline gelmiştir.

1.2.1. Köleci Üretim Tarzı

Kölelik tarihin uzun bir döneminde var olmuştur. Ana-akım sosyal bilimler literatüründe de oldukça geniş bir yer kaplayan köleliğin bu çalışmayı ilgilendiren kısmı, emeğin biçimlenmesindeki tarihsel rolüdür. Zira bu dönemde emek büyük dönüşümlere uğramıştır.

Köleliğin her şeyden önce tarihteki sömürü biçimlerinin en açık örneğini oluşturduğu kabul edilmektedir (Zubritski vd. 2019, s. 65). Neolitik devrimle beraber tarım geniş alanlara yayılmış, zamanla zanaatkârlar tarımla uğraşanlardan ayrı bir yer edinmiş, genel eş değer olarak para kullanılmaya başlanmış ve tacirler, tefeciler, borçlular-alacaklılar ortaya çıkmıştır (Nikitin, 2012, s. 34). Bu gelişmelerle birlikte sömürü ilişkisi pekişmiş, sınıflar arası ayrılıklar kesinleşmeye başlamış ve istisnai bazı toplumlarda üretim tarzı biçimlenmiştir (Zubritski vd. 2019, s. 63). Bu toplumlarda üretimin esaslı kısmı köleler tarafından gerçekleştirilmiştir. Deniz ulaşımı ve ticaret gelişkindir. Roma'da kölelerin ortaya çıkışı, anılan sebeplerle ilişkili olarak:

“...eski dünyanın sınıf mücadelesi, asıl olarak alacaklılarla borçlular arasındaki mücadele biçimini almış ve Roma'da borçlu pleblerin çöküşüyle ve yerlerine kölelerin konmasıyla son bulmuştur” (Marx, 2011, s. 138)

şeklinde açıklanmıştır.

Köleci üretim tarzının hâkim olduğu toplumsal formasyonlarda ortaya çıkan devlet ve benzeri örgütlenmelerin temel görevlerinden biri, diğerlerinde olduğu gibi sömürü ilişkilerinin yeniden üretimidir (Zubritski vd. 2019, s. 65). Bu, hukuk alanında da kendini göstermiştir. Özel mülkiyetin topraktaki örgütlenişi dönemin hukuk normlarıyla koruma altına alınmıştır (Köymen, 2008, s. 28). Sonuç olarak devlet ile özel mülkiyet sahipliği aynı şeyler olmamakla birlikte, egemen sınıflar devlet tarafından desteklenmiştir (Wood, 2014, s. 296).

Emek, köleci üretim tarzında ağır sömürü ile karşılaşmıştır. Sonraki bölümlerde anlatılacak olan feodal üretim tarzı ve kapitalist üretim tarzında da sömürü ortadan kalkmış değildir. Köleci üretim tarzıyla birlikte kolektif üretim ve karar alma süreçleri yerini emeğin çıkarlarının karşısında konumlanan örgütlenmelere bırakmıştır. Öyleyse bu noktadan sonra emek, yalnızca diğer canlılardan ayrılan bilişsel ve iletişimsel nitelikleriyle değil aynı zamanda zor ilişkilerinin içerisinde değerlendirilmelidir.

1.2.2. Feodal Üretim Tarzı

Feodalizm; temel üretim aracının toprak olduğu, üretimin serfler tarafından yapıldığı, artık emeğe senyör tarafından el konan üretim tarzıdır (Beaud, 2011, s. 19). Feodal üretim tarzında toprak her ne kadar feodal senyör veya kralın kontrolünde olsa da aynı zamanda serfin, üretim araçları üzerinde kısmi hakimiyeti bulunmaktadır (Özdemir vd. 2019, s. 46). Senyörün doğrudan üreticiler üzerinde hakimiyeti bulunmaktadır (Işıklı, 1975, s.14; Özdemir vd. 2019, s. 46). Ancak serf, köle değildir. Serfler kölelerden farklı olarak kendi küçük üretim araçlarına, işletme sermayelerine sahiptir ve serflerin toprak üzerinde yararlanma hakları vardır (Berktaş, 1983, s. 346).

Feodalizmde üretimin temel amacı toprak rantına el koymaktır (Zubritski vd. 2019, s. 150). Rantın; angarya, aynı-rant, para-rant gibi biçimleri vardır (Zubritski vd. 2019, s. 151). Feodal toplumda sömürü, yükümlüler tarafından berrak bir şekilde algılanmakta, el konma faaliyeti haraç biçiminde deneyimlenmektedir (Amin, 2014, s. 21).

Kapitalist üretim tarzının topluma hâkim olmadığı feodal toplumlarda artığa el koyma iktisat dışı zorla gerçekleştirilmektedir (Özdemir vd. 2019, s. 45). Köleci ve feodal üretim tarzlarının yeniden üretiminde siyasal-ideolojik yapı ön plandadır (Amin, 2014, s. 22). İktisadi alanın, toplumun yeniden üretimi hususunda siyasal-ideolojik alana baskın hale gelmesi ise kapitalist üretim tarzında olacaktır (Amin, 2014, s. 23).

1.2.3. Kapitalist Toplumsal Formasyonlarda Emek Gücünün Biçimlenmesi Süreçleri

Feodal üretim tarzını takip eden kapitalist üretim tarzı bir anda ortaya çıkmadığı gibi, iki üretim tarzı da ilgili toplumsal formasyonlarda aynı anda bulunabilir (Özdemir vd. 2019, s. 47). Kapitalist üretim ilişkileri, feodal ve köleci üretim ilişkileriyle de eklemlenebilir (Özdemir vd. 2019, s. 48).

Feodalizmin ürünü olan ve zanaatkâr emeğine dayalı olarak üretim yapan (manifaktür) yerlerde önceki dönemlerde görülen artığa el koyma yöntemlerinden farklı olarak yeni bir üretim örgütlenmesi ortaya çıkmıştır (Meşçeryakova vd. 2021, s. 37). Yeni imalathanelerin kurulması ve tüccar imalatçıların zanaatkârlara kendi koşullarını dayatması da fabrikaların gelişimini desteklemiştir (Beaud, 2011, s. 59). Tüm sınıflı toplumlarda belirli bir düzeyde görülebilen ücretli emek, yalnızca kapitalizmde (özellikle sanayi devriminden sonraki dönemde) hâkim çalışma biçimi haline gelmiştir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 38)

Ücretli emeğin genelleşmesinden önceki dönemlerde emeğin kullanılış biçimlerinden biri olan zanaatkârlık, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Işıklı, 1975, s. 15). Ücretli emek sistemindeki patron ve işçi ayrılığına çalışma ilişkisinde tam anlamıyla rastlanmamaktadır (Işıklı, 1975, s. 15). Çoğu durumda zanaatkâr ustanın hem işçi hem de kendisinin patronu olduğunu söylemek mümkündür (Işıklı, 1975, s. 15). Ücret ilişkisi usta ile yanında çalıştırdığı kalfa ve çıraklar arasında kurulmaktadır (Işıklı, 1975, s. 15). Ancak bu durum kapitalist üretim ilişkilerinin temeli olan ücretli emek sisteminden çeşitli yönleriyle ayrılmaktadır. Kalfalık ve çıraklık bir öğrenim aşamasıdır ve bu aşama tamamlanınca ustalığa erişilir (Işıklı, 1975, s. 15). Oysa işçilik bir öğrenim aşaması değildir. Zanaatkar emeğinin metalaşmasını ve arzını lonca örgütlenmesi gibi çeşitli sistemler zorlaştırmaktadır (Meşçeryakova vd. 2021, s. 39).

Ücretli emeğin temel çalışma ilişkisi haline gelmesi kapitalist topluma özgüdür ve emek gücünün bir meta olarak alınıp satılması kapitalizmin ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır (Zubritski vd. 2014, s. 11; Braverman, 2008, s. 77). Emek gücü, insanlarda mevcut olan ve bir kullanım değeri yaratılırken kullanılan fiziksel ve zihinsel yeteneklerin tümünü kapsayan bir kapasiteye, potansiyele işaret etmektedir (Marx, 2011, s. 170). Emek anılan kapasitenin bir şeye yönelmesi, harcanması anlamına gelmektedir (Fine ve Filho, 2010, s. 39). Emek gücü metasının alıcısı sermayedar, satıcısı işçidir; ücret de bu metanın fiyatıdır (Fine ve Filho, 2010, s. 39). Ancak sermayedarın emek gücünü piyasada bulup satın alabilmesi çeşitli koşullara bağlıdır (Marx, 2011, s. 170).

Koşullardan ilki işgücünün hareketini sınırlayan “engellerin” ortadan kaldırılmasıdır. İkinci koşul işçinin geçinmek için emek gücünü arz etmek zorunda olmasıdır (Marx, 2011, s. 171). Bu da doğrudan üreticinin, üretim araçlarından koparılmış olması anlamına gelmektedir (Özdemir vd. 2019, s. 51). Üçüncü koşul, üretim faaliyeti sonucu ortaya çıkan metaya kapitalist sınıf tarafından el konması ve son koşul da bu el koymanın meşrulaştırıcı zemininin “*hukuk ideolojisinde temellenmesi*”dir (Özdemir vd. 2019, s. 51). Kapitalist toplumda belirleyici olan ideoloji, hukuk ideolojisidir. Sözleşme özgürlüğü ve iş sözleşmesi gibi kavramlar bu çalışmada toplumsal artığa el koyma süreçleriyle iç içe incelenecektir.

1.3. KAPİTALİZME GEÇİŞ SÜREÇLERİNDE EMEK GÜCÜNÜN FEODAL BAĞLARDAN KOPUŞ SÜRECİ

İnsanlar, doğada “para sahipleri” ve “emek güçlerinden başka satacak hiçbir şeyleri olmayan kişiler” olarak ayrılmamaktadırlar (Marx, 2011, s. 171). Bu durumun doğadan kaynaklanan ya da evrensel bir temeli bulunmamaktadır (Marx, 2011, s. 171). Bir dizi tarihsel gelişmenin sonucunda, pek çok büyük dönüşümle birlikte bu ayırım ortaya çıkmıştır (Marx, 2011, s. 171). Kapitalizmin temelini oluşturan ücretli emek sisteminin koşullarından birisi de sermayenin ilkel birikimi olarak adlandırılan olgudur (Meşçeryakova vd. 2021, s. 41). İkel birikimin asıl kaynağı, pre-kapitalist toplumlarda

doğrudan üretici olan köylülerin ve zanaatçıların üretim araçlarından koparılmasıdır (Meşçeryakova vd. 2021, s. 41).

Mülksüzleştirme süreçlerinin tarihi ve biçimi ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Buna rağmen, Avrupa’da 16. ila 18. yüzyıllarda gerçekleşen mülksüzleştirme faaliyetleri kimilerine göre kapitalizmin doğuş sürecinde önemli bir yere sahiptir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 45). Bu çalışmanın konusunu oluşturan İngiltere’de de mülksüzleştirme süreçleri 15. yüzyılın sonunda başlamış, 16. ve 17. yüzyıllarda etkisini ciddi bir şekilde arttırmış, 18. ve 19. yüzyıllarda ise tepe noktasına ulaşmıştır (Faulkner, 2021, s. 229).

14. yüzyılın sonlarında İngiltere’de serflik fiilen ortadan kalkmış, 15. yüzyıla gelindiğinde özgür köylülerin sayısı artmış ve özgür köylüler nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaya başlamıştır (Marx, 2011, s. 689). Kapitalizmin doğuşunu İngiltere’nin iç sınıfsal çelişkilerine bağlayan bir görüşe göre feodal beye ait topraklarda serf olarak çalışan kâhya (*bailiff*), serflik ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla birlikte yerini özgür kiracıya (*yeoman*) bırakmıştır (Marx, 2011, s. 689). Bu dönemde gelenekler değişmeye başlamış, eski kira usulleri yerine piyasa tarafından belirlenen kira usulleri uygulanır olmuş ve kiracılar piyasada rekabet etmeye zorlanmışlardır (Wood, 2014, s. 33).

İngiltere’deki mülksüzleştirme sürecinin temelini oluşturan mekanizma “çitleme” olarak adlandırılmaktadır (Faulkner, 2021, s. 229). Öncesinde tarım, her biri köydeki bir aileye verilen birkaç parçaya bölünmüş ve aralarına çit çekilmemiş açık arazilerde ortaklaşa yapılmaktadır ve aileler ormanlık alanları, otlakları birlikte kullanmaktadır (Faulkner, 2021, s. 229). Zamanla topraklar bir ya da birkaç kişiye verilmiş; bu kişiler toprakların etrafını çevirip kendi mülkleri gibi davranmış köylüler mülksüzleştirilmiş ve süreç çitleme hareketiyle sonuçlanmıştır” (Faulkner, 2021, s. 229).

Köyler geleneksel haklarını kaybetmiş, toprağı olmayanlar ve İngiltere’nin güneyinde yoksullaşan emekçiler yarıcılık, toprak ağalığı ve Kilise arasında sıkışıp kalmıştır (Thompson 2004, s. 253). İmalatçı ve araçlardan oluşan küçük ustalar yerlerini

işverenlere bırakmış; çivi yapımçıları, dokumacılar, çorapçılar işverenlerin ücretli emekçileri haline gelmeye başlamıştır (Thompson 2004, s. 253). Ayrıca bu yıllarda maden alanlarında çocukların çalışmasının önü açılmıştır (Thompson 2004, s. 253).

İngiltere’de köylülerin feodal haklarla bağlı buldukları topraklardan sürülmeleri meclis desteğiyle gerçekleşmiş, çitleme faaliyetleri de bir dizi “Çitleme Yasası” çıkartılarak meşrulaştırılmıştır (Faulkner, 2021, s. 230). 1760 ile 1830 arasında çıkarılan Çitleme Yasalarından önce de uzun bir süre İngiltere’de tarım piyasa için yapılagelmiş ve imalat kırsal alana yayılmıştır (Hobsbawm, 2003, s. 40). Çitleme Yasası ve birtakım anlaşmayla ortaklaşa köy yaşamına dair kalıntılar da temizlenmiştir (Hobsbawm, 2003, s. 40).

Mülksüzleştirme süreçleriyle hem kırsal alandaki özgür emekçiler hem de şehirlerdeki zanaatkârlar üretim araçlarından yoksun bırakılmış; bu süreç tüccar-tefeci sermayesinin dahil olmasıyla ve vergilerle hızlanmıştır (Meşçeryakova vd. 2021, s. 42). Sonuç olarak tarımın kapitalistleşmesinin önü açılmış, araziler tarım sermayesinin nesnesi olmuş, toprak rantı kapitalistleşmeye başlamış, endüstride ihtiyaç duyulan bağımsız ve güvencesiz emekçi arzı yaratılmıştır (Marx, 2011, s. 704).

Kapitalistleşme süreçleri neticesinde üreticiler başka ülkelerde de çeşitli şekillerde üretim araçlarından koparılmıştır. Kuzey İskoçya’da büyük arazilerin sahipleri otlak alan kazanmak için kiracıları Britanya ordusunu da kullanarak zorla tahliye etmiş, el tezgâhıyla çalışan dokumacılar zamanla işlerinden edilmiş; Britanya sömürgesi olan İrlanda’da mülksüzleştirme çok daha şiddet dolu olmuş, İngiliz-İrlandalı toprak sahipleri, askeri güçlerle Katolik köylülerin çok sayıdaki isyanlarını bastırmıştır (Faulkner, 2021, s. 230). 16. yüzyılda Hollanda ve Fransa’da da mülksüzleştirme süreçleri etkilerini hissettirmiş, zanaatkârlar üretim araçlarından koparılmış, özgür köylüler topraklarını kaybetmiş ve bu gelişmeler vergilendirmelerle desteklenmiştir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 43). İtalya’da erken bir zamanda başlayıp sonra durulan mülksüzleştirme süreçleri 18. yüzyılda tekrar güçlenmiş, Alman devletlerinde köylü ve zanaatkârların üretim araçlarından koparılması 15. yüzyılın sonunda başlayıp 16. yüzyılın ilk yarısında da

devam etmiş, Polonya’da ise köylülerin özgürleşip sonrasında topraklarını kaybetmesi 18. yüzyılın sonunda gerçekleşmiştir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 43-44). Rusya’da ilk birikim kesintisiz bir biçimde 19. yüzyıl gibi geç bir zamanda yaşanmış, Güneydoğu Avrupa ülkelerinde ise Osmanlı Devleti’nin feodal sisteminden ötürü mülksüzleştirme süreçleri ancak 19. yüzyılın sonlarında yaygınlık kazanmıştır (Meşçeryakova vd. 2021, s. 44). Köylü ve zanaatkârların mülksüzleşmesi ve ücretli emek sistemine katılmaları sürekli devam eden bir süreç olup günümüzde de Çin, Hindistan ve Brezilya başta olmak üzere etkilerini yoğun biçimde hissettirmektedir (Faulkner, 2021, s. 231). Daha önce de belirtildiği gibi ilkel birikim bir kez gerçekleşip sonra da biten bir şey olmayıp süreklilik arz eder (Harvey, 2015, s. 325).

1.4. EMEK GÜCÜNÜN ÖZGÜL BİR META OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi kapitalist üretim ilişkileri hâkim hale gelmeden önce de toplumsal artık söz konusudur. Toplumsal artık her türlü üretim tarzının dolayısıyla sınıflı toplumun ön koşuludur. Egemen sınıflar tarafından anılan toplumsal artığa el konması da kapitalizmle birlikte ilk kez karşılaşılan bir olgu değildir. Pre-kapitalist toplumsal formasyonlarda artığa el konmasının en temel yolu zor kullanmaktır. Köleci üretim tarzında genel kural zor kullanarak çalıştırma ve artığa el koyma olup bunun karşılığında kölelere yalnızca yaşamlarını devam ettirebilecek kaynaklar sağlanmaktadır. Köle, sahibinin üretim aracı olarak kabul edilmektedir.

Feodal dönemde de senyör tarafından serflerin ürettiklerinin bir kısmına zor yoluyla el konmaktadır Ancak serf, senyörün üretim aracı olarak kabul edilmemektedir (Özdemir vd. 2019, s. 46). Feodal dönemde köylülerin toprakları üzerinde tam olarak olmasa da hakimiyetleri söz konusudur. Köy hayatında orman, mera, bataklık gibi ortak alanlar bulunmaktadır. Zanaatkârların bağlı buldukları loncalar vardır ve zanaatkârlar üretim araçlarına sahiptir. Dolayısıyla doğrudan üretici üretim araçlarından yoksun bırakılmış bir durumda bulunmamaktadır ve mülkiyet ilişkisi feodal sınırlamalar içermektedir.

Kapitalist dönem ise yukarıda anlatılanlardan pek çok yönüyle ayrışmaktadır. Toplumsal artığa el konması önceki dönemlerde olduğu gibi iktisat dışı zor kullanarak gerçekteşmemektedir. Kapitalist toplumlarda belirleyici ideoloji hukuk ideolojisidir. Bu kapsamda sözleşme ilişkisi temel hukuki biçimi oluşturur. El koyma, emek gücünün, onun yarattığı değerın aşağısında bir ücret ödenerek satın alınmasıyla yapılmaktadır (Mandel, 1970, s. 127). Ücret, süre karşılığı hesaplanmaktadır. Ancak emekçinin işi, ücretine denk gelen süreden daha uzun sürmektedir. *“Emekçi ücret karşılığında çalıştığı sürenin diğer bölümünde de değer üretmeye devam eder”* (Özdemir, 2008, s. 123). Emekçinin bu kısımda ürettiği değer, *“artı-değer”*dir (Özdemir, 2008, s. 123). Ancak taraflar, (aralarında el koyma ilişkisi yokmuş gibi) hukuk önünde eşit kabul edilmektedir ve emek gücünün satımı, hukuken düzenlenen bir biçim olan iş sözleşmeleriyle ifade edilmektedir.

Toplumsal artık pre-kapitalist üretim tarzlarında da karşımıza çıksa da kapitalizmde bu artık, artı değer biçimine sermayedar, artığa da sahip olur (Desai, 2009, s. 27). Kapitalizmi diğer üretim tarzlarından ayıran bir diğer unsur da emek gücünün metalaşması sebebiyle emek piyasalarının ortaya çıkmasıdır (Desai, 2009, s. 33). Emek piyasasında taraflar hukuken eşit görünse de durum emek gücünü satan ve bunu satın alan açısından farklılıklar içermektedir. Satan için emek gücü, para ile mübadele edilecek bir metadır ve bu para tüketimde kullanılacaktır (Desai, 2009, s. 33). Buradaki ilişki önceki bölümlerde anlatılan, metaların değişimi (başkalaşımı) anlamına gelen P-M-M'-P' devresinde karşılığını bulmaktadır. Sürece üretim araçlarından yoksun bırakılmış kitleler tarafından bakıldığında başlangıçtaki durum ile sondaki durum arasında bir fark bulunmamakta, yaratılan artık, bu kitlelere dönmemektedir.

Emek gücü metasını satın alan aynı zamanda hammadde, enerji ve diğer üretim gereçlerini de satın almaktadır. Fakat emek gücü dışındaki diğer metalar bedeli karşılığında satın alınmıştır. Bunlar ürüne hali hazırda içerdikleri değerden fazlasını aktaramazlar. Dolayısıyla bunlar değer üretmemektedir. Anılan metaların artık değerı, emek gücü metasının satıcıları tarafından gerçekleştirilmiştir (Desai, 2009, s. 33). Emek gücü metasını satın alan taraf para (P) ile sürece başlamakta ama başlangıçtakinden daha

fazla para (P') ile süreci sonlandırmaktadır. Sondaki para ya sermaye olarak yeniden üretime yatırılmakta ya da gelir olarak tüketime harcanmaktadır (Desai, 2009, s. 33). Önceki bölümlerde anlatılan P-M-P' devresi gerçekleşmekte, emek gücünü satanların durumundan farklı olarak bir birikim meydana gelmektedir. Bu kapsamda mülkiyet de emek gücü metasını satın alan taraf açısından başkasına ait emeğe ya da ürüne karşılığı ödenmeksizin sahip olma; emek gücü metasını satan açısından kendi ürününe sahip olamama hakkıdır (Özdemir, 2008, s. 137). Başka bir ifadeyle belirtilecek olursa kapitalist mülkiyet, artı değere el koymak anlamına gelmektedir (Özdemir, 2009, s. 114).

Emek, insanların normal yaşam döngülerinin bir parçasıdır ve benzersizdir (Stanford, 2019, s. 101). Bu perspektiften bakıldığında emeğin kendiliğinden bir meta olamayacağı, dolayısıyla ancak “kurgusal” bir meta olduğu sonucu çıkmaktadır. İş sözleşmelerinin ortaya çıkması da kurgusal bir meta olan emeğin kullanım değerinin gerçekleşmesine katkı koymuştur (Woodiwiss, 1990, s. 150). Emek gücünün kullanım değeri, emek gücünün, kendisine ödenen ücretten daha fazlasına denk gelen mübadele değeri yaratmasıyla gerçekleşmektedir (Esin, 1982, s. 57; Özdemir, 2008, s. 123-124). Emek gücünün mübadele değeri ise emek gücünün yeniden üretilmesi için gerekli olan ve toplumsal olarak belirlenen emek süresiyle ölçülmektedir (Özdemir, 2008, s. 124).

Ücretli emekçilik sisteminin genelleşmesi, önceki bölümlerde belirtildiği gibi kapitalizmle birlikte olmuştur. Ücret, emek gücü metasının karşılığı ödenen bedeldir. Emek gücü metasını satanlar ise üretim araçlarına sahip olmayanlar ve dolayısıyla geçinmek için kapitalistler hesabına çalışmak zorunda olanlardır (Işıklı, 1975, s. 37; Esin, 1982, s. 57). Emek gücü metası dışında elinde satabilecek hiçbir meta bulunmayan emekçi, emek gücünü bir sonraki çevrimin zamanına göre (gün, hafta veya ay olabilir) yeniden üretmek durumundadır (Özdemir, 2008, s. 127).

Ücret, yalnızca bir mübadele ilişkisi değil aynı zamanda bir tahakküm ilişkisidir (Jessop, 1990, s. 153). Ücretin tahakküm içeren bir üretim ilişkisi olması toplam soyut emeğin, emek gücüne biçilen değer ve artı-değer olmak üzere ücret tarafından ikiye ayrılarak

değerin genel düzleminin etkilenmesi anlamına gelmektedir (Aglietta, 1979, s. 49). Ücretin mübadele ilişkisi boyutu ise bir toplumdaki toplam gelirin dağılımında etkili olmasıyla alakalıdır (Özdemir, 2008, s. 130).

Ücretle ifade edilen mübadele değeri, emek gücünün bir meta haline gelebilmesi için gerekli olan soyut emeği önvarsaymak zorunda olduğu için ücret ilişkisinde emeğin potansiyelleri soyut emek cinsinden ifade edilmektedir (Özdemir, 2008, s. 139). İş sözleşmeleriyle canlı emeğin potansiyelleri değer biçim alanına konu olabilecek hale gelmekte ve dolayısıyla emek metalaştırılmaktadır (Özdemir, 2008, s. 139). İş sözleşmesi, emek gücünün metalaştırılması sürecinde yaratıcı bir rol üstlenen temel hukuki araçtır (Woodiwiss, 1990, s. 151).

Ana-akım hukuk anlatısında, sözleşme kurumunun doğduğu zaman ile insanların tarih sahnesine çıktığı zaman neredeyse aynı kabul edilmektedir (Özdemir, 2009, s. 109). Ancak yukarıda da aktarılmaya çalışıldığı gibi, sözleşme kurumu ilk biçimlerine, meta üretiminin genelleşmesiyle kavuşmuştur (Özdemir, 2009, s. 109). Kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu toplumlar, çok sayıda sözleşme esaslı hukuksal ilişkinin toplamı şeklinde görünmektedir (Pasukanis, 2002, s. 83). Genelleşmiş meta üretiminin rekabet halindeki şirketlerce gerçekleştirilmesi durumunda bu şirketler, yani, bağımsız özel ekonomik birimler arasındaki bağlantılar, sözleşmeler aracılığıyla kurulmaktadır (Pasukanis, 2002, s. 83). Bu kapsamda piyasada işlem yapan şirketler arasında kurulan ilişkiler, meta biçimine dönüşmüş emek ürünleri arasındaki ilişkilerin ifadelerine dönüşmektedir (Pasukanis, 2002, s. 83).

Köleci toplumda köle, efendisinin üretim aracı olarak kabul edilmektedir ve bu yüzden aralarındaki ilişkinin açıklanması için hukuk alanının içinden herhangi bir değerlendirmeye ihtiyaç yoktur (Pasukanis, 2002, s. 120). Ücret karşılığı çalışan emekçi ise, emek pazarında kendi emek gücünün özgür satıcısı olarak görünmektedir ve bu yüzden kapitalist sömürü, sözleşme hukuki biçiminin altında gerçekleşir. Başka bir ifadeyle; emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıktığı kapitalist toplumda sömürü

ilişkileri, sözleşme biçimi altında düzenlenmeye başlanmıştır (Pasukanis, 2002, s. 40, 120). İrade özgürlüğü, tüzel kişilik ve “hukuk önünde eşitlik” gibi temel unsurların desteğiyle sözleşme kurumu zamanla dönüşmüş, genelleşmiş meta üretiminin kapitalist üretim ilişkileriyle iç içe geçmesiyle bugünkü biçimine erişmiştir (Özdemir, 2009, s. 109).

Metalar piyasaya satılabilecekleri düşüncesiyle sürülmektedir (Offe, 1985, s. 16). Emek gücü, piyasaya giriş şekliyle de diğer metalardan ayrılmaktadır (Teulings ve Hartog, 1998, s. 20). Emek gücünün yeniden üretimi, emekçinin geçim araçlarına erişmesiyle mümkündür ve bunun koşulu da emekçinin ücret ilişkisine dahil olmasıdır (Özdemir, 2008, s. 135). Herhangi bir emek sürecinin kapitalist olarak adlandırılabilmesinin koşullarından biri de emekçiden satın alınanın emek değil emek gücü olmasıdır (Althusser vd. 2007, s. 698)

Kapitalist üretim sürecinde emekçinin sömürülmesinin koşulları yeniden üretilmekte, ücret, emekçinin yaşayabilmek için emek gücünü sürekli satmak durumunda kalacağı düzeyi aşmaktadır (Marx, 2011, s. 558). Geçim araçlarına bağımlılık durumu arttıkça emek gücünün piyasaya sunum ihtiyacı da artmakta, emek gücü metasını satan kitlelerin emek gücünün piyasaya sunumu üzerindeki kontrolü sonlanmaktadır (Jessop, 2002, s. 14). Kapitalist üretim süreciyle emekçi sürekli olarak emek gücünün satıcısı konumunda piyasaya itilmekte ve emekçi, meta formunu alan kendi yaşam enerjisini satın alacak kapitalistlere bağımlı hale gelmektedir (Marx, 2011, s. 558). Bu da emekçinin, emek gücünü satmadan önce sermayenin tahakkümü altına girdiğini göster (Marx, 2011, s. 558). Emekçinin, emek gücü satışının dönemsel olarak yenilenmesi, emekçinin ücret yoluyla bağlandığı kapitalistin değişmesi ve piyasada emeğin fiyatındaki iniş-çıkışlar, emekçinin ekonomik bağımlılığına yol açtığı gibi bunu ilk bakışta görünmez hale getirmektedir (Marx, 2011, s. 558). Kapitalist üretim sürecinde üretilen yalnızca meta ve artık değer değildir; aynı zamanda sermaye, kapitalist ve emekçi de yeniden üretilmektedir (Marx, 2011, s. 558). Emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışı da bu yüzden kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesiyle iç içedir.

Bu bölümde metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleri incelenmiştir. Söz konusu incelemeye metanın tanımıyla başlanmıştır. Metanın değerinin emek ile olan ilişkisine değinilmiş; metaların birbirleriyle eşleşebilmelerinin, değerlerinin kaynağının ve indirgendikleri toplumsal unsurun herhangi bir emek değil toplumsal emek tarafından belirlendiği ileri sürülmüştür.

Pre-kapitalist meta üretimi açıklanmış ve basit meta üretimi ile genelleşmiş meta üretimi arasındaki farklılıklar anlatılmıştır. Kapitalist meta üretiminin ilk adımlarının basit meta üretiminde yer aldığı saptanmıştır. Basit meta üretiminde satışın amacını satın alma oluşturmaktadır.

Kapitalist meta üretiminde ise öne çıkan husus kullanım değeri olmayıp satın alınan metalar belirli ihtiyaçları karşılarsa da üretimin temel amacını değişim oluşturmaktadır. Kapitalizm öncesinde M-P-M şeklinde şemalaştırdığımız döngü, kapitalizmle birlikte P-M-P' şeklini almıştır. Kapitalizm öncesinde metayla başlayan süreç artık para ile başlamaktadır ve sürecin sonucunda başlangıçtakinden daha fazla paranın ortaya çıkması beklenmektedir. Pre-kapitalist toplumlardan farklı olarak kapitalist toplumlarda birikim sınırsızmış gibi gözükmektedir.

Daha öncesinde meta olarak karşımıza çıkmayan şeyler kapitalizmle birlikte alım satıma tâbi hale gelmiştir. Metalaşma da kapitalist ilişkilerin toplumda derinleşmesiyle birlikte etkisini arttıran ve toplumsal ilişkilerde büyük dönüşümlere sebep olan bir süreçtir. Bir dönem alım satıma konu olamayan insana özgü ilişkilerin, kapitalizmin derinleşmesiyle piyasalara dahil edilmesi durumudur. Emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışı da anılan süreçlerle iç içe olduğundan bu bölümde incelenmiştir.

Emek ve emek gücü kavramları açıklanmış, insanın çabasının diğer canlıların çabalarından hangi açılardan ayrıştığı anlatılmıştır. Emeğin ilkel komünal topluluklardaki durumuna değinilmiş ve emek verimliliğindeki ilk artışa dair belirtilerden bahsedilmiştir. Üretici güçlerin gelişmesi ve tarımın yaygınlaşmasıyla savaşlar arasındaki ilişki

açıklanmış ve kimi durumlarda mağlup toplulukların üyelerinin işgücü olarak değerlendirildiği aktarılmıştır. Başlangıçta aile içi nitelik taşıyan kölelik zamanla bazı sistemlerde emek sömürsünün hâkim biçimi olmuştur.

Köleliğin tarihteki sömürü biçimlerinin en açık örneğini oluşturduğu kabul edilmektedir. Köleci üretim tarzında emek ağır bir sömürü ile karşılaşmıştır. Söz konusu dönemdeki toplumsal formasyonlarda ortaya çıkan devlet ve benzeri örgütlenmelerin temel görevlerinden biri, sömürü ilişkilerinin yeniden üretimi olmuştur. Anılan durum hukuk alanında da kendini göstermiştir.

Köleci üretim tarzını takip eden feodal üretim tarzında ise üretimin temel amacı, toprak rantına el koymaktır. Bu el koyma faaliyeti harç biçiminde deneyimlenmektedir. Kapitalizm öncesinde toplumsal artığa el koyma iktisat dışı zorla gerçekleştirilmiştir. Hem köleci üretim tarzının hem de feodal üretim tarzının yeniden üretiminde ön planda olan, siyasal-ideolojik yapıdır. Kapitalist üretim tarzında ise iktisadi alan baskın hale gelecektir.

Bölüm, kapitalist toplumsal formasyonlarda emek gücünün biçimlenmesi süreçlerinin açıklanması ile devam etmiştir. Zanaatkâr emeğinden bahsedilmiş; yeni imalathanelerin kurulması ve tüccar imalatçıların zanaatkârlara kendi koşullarını dayatmasının fabrikaların gelişmesinde etkili olduğu ileri sürülmüştür.

Ücretli emeğin genelleşmesi ve temel çalışma ilişkisi haline gelmesinin kapitalist topluma özgü olduğu belirtilmiş ve emek gücünün bir meta olarak alınıp satılmasının kapitalizmin ayırt edici özelliği olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla sonraki bölümde İngiliz Yoksul Yasalarının, emek gücünün metalaşması süreçleriyle incelenmesi, bu çalışmanın içinden baktığı perspektif açısından kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız düşünülemezdir.

Emek gücünün alım-satımına konu olması çeşitli koşullara bağlıdır. Bu bölümde ilgili koşullar incelenmiş ve bu inceleme sonucunda, anılan koşulların ilkinin emek gücünün serbestçe hareket etmesinin önündeki “engellerin” ortadan kaldırılması olduğu saptanmıştır. İkinci koşul, emekçinin kendini yeniden üretebilmek için emek gücü metasını arz etmek zorunda olmasıdır. Üçüncü koşul, emekçinin ürettiği metaya kapitalist tarafından el konmasıyken son koşul, söz konusu el koymanın meşrulaştırıcı zemininin hukuk ideolojisinde temellenmesidir.

Emek gücünün feodal bağlardan kopuş süreci yine bu bölümde incelenmiş ve doğrudan üreticinin üretim araçlarından koparılması açıklanmıştır. Mülksüzleştirme süreçlerinin dünya genelinde ve çalışmanın konusunu oluşturan İngiltere özelindeki genel seyrinden bahsedilmiş ve İngiltere’deki Çitleme faaliyetleri aktarılmıştır.

Bu bölümde son olarak emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkışı açıklanmıştır. Kapitalist toplumlarda belirleyici olanın hukuk ideolojisi olduğu ve sözleşme ilişkisinin bu bağlamda temel hukuki biçimi oluşturduğu saptanmıştır. İş sözleşmelerinin ise emek gücünün metalaştırılması süreçlerinde yaratıcı bir rol üstlendiğinden ve anılan sürecin temel hukuki aracı olduğundan bahsedilmiştir. Bu perspektiften bakıldığında sözleşme bir özgürlük ilişkisinden ziyade bir zorunluluk ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sonraki bölümde İngiliz Yoksul Yasaları emek gücünün metalaşma süreçleriyle incelenirken kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi de açıklanacak; çalışmanın içinden baktığı perspektife göre kapitalist toplum, emek-sermaye çelişkisiyle birlikte değerlendirilecektir.

2. BÖLÜM

İNGİLİZ YOKSUL YASALARI

İngiliz Yoksul Yasalarının metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleriyle ilişkisi ortaya konmadan önce, bu bölümde Yoksul Yasalarının nasıl bir tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılacaktır. İngiliz Yoksul Yasaları, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüş ve dört asırlık bu süreçte İngiliz toplumunda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Yoksulluk politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi için yasaların kendisi incelenmeden önce ilgili dönemde İngiliz toplumunun geçirdiği toplumsal dönüşümler anlatılacak, ardından Eski Yoksul Yasaları olarak adlandırılan ve 1834 yılına kadar varlığını sürdüren yasalar incelenecektir. Sonrasında 1834 tarihinde yürürlüğe giren ve Yeni Yoksul Yasası olarak adlandırılan düzenlemeler aktarılacaktır.

Sömürgecilik faaliyetleri, kapitalizmin gelişmesinde itici bir güç olduğundan bu bölümde öncelikle İngiliz sömürgecilik ilişkilerine değinilecektir. Sonrasında Reform Hareketleri anlatılacak ve böylelikle Eski Yoksul Yasalarının, yasaların içeriği aktarılmadan önce nasıl bir ortamda ortaya çıktığı gösterilmeye çalışılacaktır. Öncesinde Kilise tarafından organize edilen yoksul yardımlarına zamanla devletin el atması sürecinde Reform Hareketlerinin de etkisi olduğu söylenebilir.

Ardından İngiliz monarşisinin korsanlık ve yağmacılık faaliyetlerine verdiği destek, sömürgecilikle birlikte gelen yeni yerleşimler, gelişen ticaret ilişkileri ve meta üretiminin artması kaynakların bölüşümü açısından İngiliz halk kitleleri için yenilikler doğurduğundan ele alınacaktır. Bu süreci aristokrasi ile parlamento arasında başlayan gerginliklerin, vergi toplama yetkisinin parlamentoya kaymaya başlamasının, Uzun Parlamento seçimlerinin ve mülk sahiplerinin kraliyet mutlakçılığının karşısında yer almalarının takip ettiği belirtilecek ve 1662 tarihli Yerleşim Yasasının halkın taleplerinin yeterince karşılanmadığı bir dönemde çıkarıldığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1662 yılında çıkarılan Yerleşim Yasasından, 1782 tarihli Gilbert Yasası ile 1795 tarihli Speenhamland Sistemine kadar geçen süredeki gelişmelere değinilecektir. Bu aralıkta Parlamento güçlenip ulusal birliğin sağlanmasına yönelik çeşitli adımlar atılmış, kapitalist ilişkiler derinleşmiş, İngiliz sömürgeciliği denizlerde egemenlik kurmuş ve toprak sahipleri ile köylülerin mülksüzleştirilmesi hızlanmıştır. Sömürgecilik ve mülksüzleştirme süreçleri kapitalizmin derinleşmesiyle iç içe olduğundan ve bu çalışma da İngiliz Yoksul Yasalarını kapitalist toplumsal formasyonlarda emek gücünün metalaşması süreçleri bağlamında ele almaya çalıştığından ötürü anılan gelişmelerin önemli olduğu söylenebilir.

Devam eden süreçte çeşitli yerel isyanların çıktığından bahsedilecek ve iç savaşın sona ermesini takip eden Restorasyon Dönemi açıklanacak, ardından yeniden başlayan karışıklıklara değinilecek ve Parlamantonun egemenliğini yeniden tesis etme çabaları aktarılacaktır. Bu gelişmelerden Eski Yoksul Yasaları olarak adlandırılan dönemin sonlarına gelirken İngiliz toplumunun geçirdiği dönüşümlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olmalarından dolayı bahsedilecektir. Anılan dönem hem İngiltere hem de dünya açısından önemli kabul edilen siyasi gelişmelere sahne olmuştur. 1782 tarihli Gilbert Yasası'ndan sonra Fransız İhtilali'nin de yoğun etkisiyle yeni fikirler ortaya konmuş ve Speenhamland Sistemi, yine İhtilalin de etkisiyle İngiltere'de kitlesel örgütlenmelerin önüne geçildiği bir dönemde uygulanmaya konmuştur.

1834 tarihli Yeni Yoksulluk Yasasının ise makine ve fabrika sayısındaki artışla, pazar ekonomisinin büyümesiyle ve ulusal emek pazarının örgütlenmesiyle ilişkisi açıklanacaktır. Söz konusu gelişmeler işçi sınıfının hayatında büyük değişimlere sebep olmuş ve yoksulluk politikalarının ele alınış şeklini önemli ölçüde değiştirmiştir. Ayrıca burjuvazinin monarşiyle ilişkisine ve ulusallaşma süreçlerine de değinilecektir. Bu süreçlerin sosyal adalet anlayışında piyasacılığın öne çıkmasının nedenlerinin anlaşılması açısından önemli olduğu söylenebilir.

2.1. TARİHSEL SÜREÇ

Bu çalışmada İngiliz Yoksul Yasaları, kapitalist formasyonlarda emek gücünün özgül bir meta olarak ortaya çıkması süreçleriyle bağlantılı olarak incelenmeye çalışılacaktır. Bu yüzden tarihsel süreç incelenirken kapitalizmin ortaya çıkmasında itici güçlerden biri olan sömürgecilik faaliyetleri açıklanacak; İngiltere'nin denizlerdeki yayılmacılığına, İngiliz monarşisinin korsanlık faaliyetleriyle ilişkilerine değinilecektir. Anılan bu ilişkiler dönemin siyasi gelişmeleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılacak ve böylelikle Yoksul Yasalarının arka planı aktarılmaya çalışılacaktır.

İngiliz sömürgeciliğinin boyutunu ve sömürgeciliğin İngiliz devlet politikalarıyla bağlantısını ortaya koymak açısından 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılda meydana gelen çeşitli olayların aktarılması bu çalışma açısından önemli kabul edilebilir. Bu bölümde ilk olarak sömürgecilik ilişkileriyle bağlantılı kabul edilebilecek çeşitli olaylara yer verilecektir.

15. yüzyıla gelinirken İngiltere'de ekonominin “ulusallaştırılması” hareketi boy göstermiş; sonrasında VII. Henry Tudor tarafından deniz aşırı ticaret teşvik edilmiş, ancak limanlarda İngiliz gemisi olmaması halinde malların başka ülkelere ait gemilere yüklenebileceği ilan edilmiştir (Ferro, 2002, s. 88). 1486'da İngiltere'nin ihracat yapabileceği tek alan olan yün ve dokuma pazarının genişletilmesi için “Merchant Adventurers” isimli tüccar birliği kurulmuştur (Ferro, 2002, s. 88). Bu birliğin kuruluş amacı dokuma ihracatının korunması için önlemlerin alınıp aynı zamanda “atak” olunmasıdır (Ferro, 2002, s. 88). VII. Henry'nin uyguladığı politikalar, İngiliz toplumunda kapitalist ilişkilerin gelişmesini sağlayan “itici güç” olarak kabul edilmektedir (Luraghi, 2000, s. 97).

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde hem İngiltere'nin hem de Avrupa'nın geri kalan ülkelerinin ekonomilerinde ve yönetim biçimlerinde önemli değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır (Tilly, 2016, s. 40). Kolomb'un seferleriyle Avrupa'nın Amerika

kıtasını yörüngesine alması ve Amerika anakarasına ait ürünlerin Avrupa'ya taşınması, İspanyolların ve Portekizlilerin Atlantik adalarında plantasyon tarımına başlaması, bu süreçte Afrika kıtasından köle getirilmesi anılan değişikliklerde önemli rol oynamaktadır (Tilly, 2016, s. 40). Fakat bu yıllarda Avrupa'nın dünyaya hâkim olduğunu söylemek mümkün değildir. Doğu'da hatırı sayılır bir Çin nüfuzu karşımıza çıkmaktayken Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu kara ve denizler dünyanın ticaret ve kültür merkezleri kabul edilmektedir (Tilly, 2016, s. 43).

15. yüzyılın sonunda İngiltere de dahil olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde gelirlerin feodal toprak rantına dayandığı ve kralların iktidarının geniş özerkliğe sahip yerel yöneticiler tarafından sınırlandırıldığı söylenebilir (Tilly, 2000, s. 82). Monarşilerin doğuşu da sömürgecilik ilişkileriyle birlikte değerlendirilecektir.

1555 yılında "Merchant Adventurers" isimli tüccar birliğine, bilinen denizyollarının dışında kalan kara parçası, ada, mülk ve malikanelerin keşfedilmesi için patent hakkı verilmiştir (Ferro, 2002, s. 89). Birlik, Rusya'nın ve Rusya'nın komşusu olan ülkelerin deniz ticareti tekeli ele geçirip Rus Çarı ile bir anlaşma imzalamış; bu anlaşma doğrultusunda Volga Nehri'nin güneyine inerek Hazar denizine erişmiş ve İran üzerinden Hindistan'a ulaşan yeni bir yol bulmuştur (Ferro, 2002, s. 89). Bu yüzyılda İngiltere bir yandan da Fransa ve İskoçya ile savaşmakta olduğu için ülke içindeki vergiler arttırılmış ve halk bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır (Black, 2017, s. 85).

Reform hareketleriyle birlikte İngiliz Katolik Kilisesi üzerindeki Roma etkinliği azalmıştır (Davies, 2011, s. 512). Reform hareketleri İngiltere'de etkinliğini arttırdıktan sonra VIII. Henry Tudor tarafından manastırlar ve çeşitli rahibe merkezleri kapatılmıştır (Black, 2017, s. 88). Çok büyük arazilere sahip olan manastırların kapatılması sonrasında bu büyük araziler 1536-1540 yılları arasında dağıtılmış, bazı araziler yeni kiliselere devredilirken bazıları da kralın destekçileri arasında paylaştırılmış ya da yüksek fiyatla satılmıştır (Black, 2017, s. 88, 89). Manastırlar ve rahibelerin yerleşkeleri, kapatılmadan

önce çeşitli sosyal hizmetlerin de görüldüğü merkezler olduğundan, kapatılmalarıyla birlikte sosyal hizmetler de sekteye uğramaya başlamıştır (Black, 2017, s. 89).

Reform hareketleri ile artan sekülerleşme süreci sonunda yoksulluk da yalnızca dini referanslarla açıklanan bir sorun olmaktan çıkmış, işgücünün yeniden örgütlenmesiyle bağlantılı öznesiz süreçlerin bir neticesi olarak mevcut iktidarlar tarafından düzenlenmeye başlamıştır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 435). 1531, 1536, 1572, 1598 ve 1601 yıllarında Tudor döneminde bir dizi buyruk ve meclis kararı çıkartılmıştır (Black, 2017, s. 90). Bunlardan 1576, 1589 ve 1601 tarihli olanlar Yoksul Yasalarının ilk dönemini oluşturan ve Eski Yoksul Yasaları olarak adlandırılan düzenlemelerdir. Merkantilist dönemde tarımda üretim ilişkilerinin dönüşmesi şehirlerde de emeğin asıl formunun zanaatkâr emeği olması nedeniyle geçim imkanlarından dışlanmış ve bazı durumlarda da bedenen iş göremez hale gelmiş yetişkinlere yönelik düzenlemeler Eski Yoksul Yasaları ile gerçekleştirilirken (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 435) çalışan kesimlere yönelik düzenlemeler Zanaatkârlar Yönetmeliği aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (Polanyi, 1986, s. 103).

I. Elizabeth zamanında İngiltere yeni bir döneme girmiştir (Ferro, 2002, s. 89). Stuart monarşisinin karşısında bulunan çeşitli toplumsal kesimlerin ortak istekleriyle benzer doğrultularda politika yürüten I. Elizabeth, İspanyol sömürgeciliğiyle rekabet etmek için çeşitli stratejiler izlemiş, korsanları himayesi altına almıştır (Luraghi, 2000, s. 97-98). Francis Drake isimli korsan, Kraliçe Elizabeth'ten aldığı destek ile Şili ve Peru sahillerini yağmalamış, Ternate'de Portekizlilere karşı isyan eden bir hükümdarı koruma altına alarak İngiltere'nin denizler ötesindeki ilk toprağını elde etmiştir (Ferro, 2002, s. 90).

Drake, İspanyol limanları başta olmak üzere yol üzerindeki her yeri yağmalayarak gerçekleştirmeyi planladığı bir dünya turu fikrini ortaya atmıştır (Luraghi, 2000, s. 98). Bu fikir diğer korsanların desteğini almış, Kraliçe Elizabeth'ten resmi destek görmese de kraliçe kendi malvarlığından büyük bir sermaye koyarak gayri resmi bir şekilde Drake'i desteklemiştir (Luraghi, 2000, s. 99). İngiltere'nin çeşitli deniz aşırı bölgelerde "kâr

amaçlı girişim” olarak adlandırdıkları planlarına “ilkel dinli ya da barbar ülkelere İngiliz nüfus yerleştirme” düşüncesinin eklenmesi (tarımda feodal ilişkilerin şehirlerde fazla nüfusu işçileştirecek kapitalist örgütlenmenin oluşmadığı bir dönemde çökmesiyle paralel olarak) bu tarihlerde gerçekleşmiştir (Ferro, 2002, s. 90). Bu doğrultuda Newfoundland’da bir yerleşim birimi kurulmuş; İngiltere’deki işsiz nüfustan bu bölgeye transfer yapılmış, ürünler satılarak buradan yiyecek sağlanmıştır (Ferro, 2002, s. 90).

Anılan yayılcılık, İrlanda’daki İngiliz yayılmasına benzerlik gösteren bir sömürgecilik anlayışı olarak kabul edilmektedir ve bu yayılcılık ticaret kolonileri, misyonerlik, mülksüzlere düzen kurmaları için toprak verilmesi gibi yöntemlerle gerçekleştirilmiştir (Ferro, 2002, s. 90). Francis Drake’in planladığı seferler başlatılmış, başta Afrika kıyıları yağmalanmış; sonrasında Tierra del Fuego’ya ve ardından Macellan boğazının güneyinde yer alan adalara yönelinmiştir (Luraghi, 2000, s. 99). Pasifiğe ulaşıldıktan sonra yol üzerindeki İspanyol yerleşkeleri yağmalanmış, Hint Okyanusu geçilmiş ve yeniden Atlantik Okyanusu’na varılarak ganimet dolu gemiler İngiltere’ye getirilmiştir (Luraghi, 2000, s. 99). Söz konusu sefer “seksen yağmayla dünya gezisi” olarak da adlandırılabilir (Luraghi, 2000, s. 99).

17. yüzyıl İngiltere’de siyasi gerginliklerin ve ardından iç savaşın yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca yüzyılın ilk kırk yılı İngiltere için yüksek enflasyonla mücadele edilen bir dönem olmuştur (Hill, 2016, s. 30). Hem buğday fiyatı hem de genel fiyat seviyesi çok kez artmış; bu durum geçimlerini sahip oldukları varlıklarla ya da toprak üzerindeki bir hakla sağlayan ve satış için üreten kesimin yararına olmuştur (Hill, 2016, s. 30). Zenginleşmenin de fakirleşmenin de kolay olduğu bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu tarımla geçinmekte (Hill, 2016, s. 30), kırlık alanlarda yaşamakta, tamamen ya da kısmen yün ve besin üretiminde çalışmaktadır (Hill, 2005, s. 25). 15. yüzyıldan önce ticaretin fazla yapılmadığı, tüketmek için üreten izole topluluklardan oluşan feodal bir yapının hâkim olduğu İngiltere’de 15. ile 17. yüzyıl arasında bu topluluk yapısı dönüşmeye başlamıştır (Hill, 2005, s. 25). Köylülerce üretilen gıda ve yün ürünleri başka bölgelerde satılmaya başlanmış, yün üretimi gibi birkaç alanda bazı çiftçiler milli pazarın meta

üreticileri durumuna gelmiş, toprak rantı yavaş yavaş kapitalist özellikler edinmeye başlamıştır. (Hill, 2005, s. 25).

Aynı sürecin bir parçası olarak hazine gelirlerinin bir bölümünü oluşturan emlak ve kelle vergisi gibi uygulamalar, İngiltere'nin sömürgeci faaliyetleri ve buna bağlı olarak ticari ilişkileri güçlendikçe yerini gümrük vergisine bırakmıştır (Tilly, 2016, s. 147). Savaş giderleri arttıkça Tudor hükümdarları vergilere ve kredilere daha fazla bağımlı hale gelmiştir (Tilly, 2016, s. 147). Bu dönemde büyük toprak sahiplerinin ve sarayın serveti önceki dönemlerin aksine artmamıştır (Hill, 2016, s. 46). Aristokrasi, vergi artışını engelleyen parlamento ile şiddetli tartışmalara başlamış, bazı endüstri kollarını denetleyip onlardan rantıye payı almaya çalışmıştır (Hill, 2016, s. 46). Emekçilerin ve ön burjuvazi olarak adlandırabilecek ticaret sermayesi, imalatçı, gemici vb. kesimin tepkisini alan bu gelişmeleri, dokuma endüstrisini sarayın kontrolü altına almaya çalışan ve ihracattan hazinenin aldığı payı arttırmaya yönelik tasarlanan “Cockayne Projesi”¹⁵ izlemiştir (Hill, 2016, s. 47). Bu proje fazla üretime ve yoğun işsizliğe sebep olmuş ve suç saraya yüklenmiştir (Hill, 2016, s. 47). Ancak bu proje, aristokrasinin piyasa için üretim yapan ya da sömürge talanına katılan kesimlerin elindeki toplumsal fazlayı ele geçirmeye yönelik hevesini göstermesi açısından önemlidir.

Vergiler sarayın kendi otoritesiyle sağlanmaktayken 17. yüzyıldaki “Uzun Parlamento” ve “İç Savaş”tan sonra olağandışı kaynaklara ihtiyaç artmış ve saray güçlenen yeni toplumsal zümreler karşısında uzlaşma aramak durumunda kalıp, parlamentoya başvurmaya başlamıştır (Tilly, 2016, s. 147). Uzun Parlamento seçimlerinden önce I. Charles'ın İskoçya ile girdiği savaşı kaybetmesi, “kraliyet mutlakçılığının sonunu getiren bunalım”ı daha da arttırmıştır (Mooers, 1997, s. 189). Büyük tüccar oligarşisi ile toprak sahiplerinin desteğini büyük ölçüde kaybeden Charles, Parlamento'ya başvurmak zorunda kalmıştır (Mooers, 1997, s. 189). 1640 yılında gerçekleştirilen Uzun Parlamento

¹⁵ “Cockayne Projesi Hollandalılar tarafından Baltık'a kumaş ihraç eden egemen pozisyondan çıkarılan İngiltere'nin bu konumunu yeniden kazanmasını hedefleyen bir plandır.” (Hill, 2016, s. 51)

seçimleriyle saray yenilgiye uğramış, Parlamento'nun gücünü elinde bulunduran mülk sahipleri, kraliyet mutlakçılığının karşısında konumlanmıştır (Mooers, 1997, s. 189).

İngiltere'de 1639 ile 1692 yılları arasında emekçi halk kesimlerinin taleplerinin giderek daha az karşılandığı bir yönetimin varlığından bahsetmek mümkündür (Tilly, 2016, s. 182). Bu koşulların oluşmasında yüzyılın ilk yarısında izlenen politikaların da etkisi büyüktür. Söz konusunu politikalar, kapitalist ilişkilerin gelişmesini bir yandan yavaşlatmış, bir yandan da derinleşmekte olan kapitalizmin getirilerinden yararlanmak amacıyla ticari ve endüstriyel düzenlemelere sebep olmuştur (Hill, 2005, s. 60). Ön burjuvazinin istediği ulusal politikalar reddedilmiş; saray, paralı sınıfların desteğinden mahrum kalınca yasadışı vergilere yönelmiş, parlamentodan kurtulmaya çalışmış ve şiddetin etkisi artmıştır (Hill, 2005, s. 60).

İç savaş ve devrimin yaşandığı 17. yüzyılda iki kral, kafası kesilerek idam edilmiş, başka bir kral savaşta yenilgiye uğratılmış, lordlar ve piskoposlar bertaraf edilmiş, Avam Kamarası dağıtılmıştır (Jenkins, 2020, s. 156). 1642 ile 1660 yılları arasında süren iç savaş yalnızca ön burjuvazinin değil aynı zamanda İngiltere'nin doğusundaki ve güneyindeki halk kitlelerinin de savaşı olmuştur (Hill, 2005, s. 61). Toplumun gözünde eski rejimin devamı, feodal düzenin istikrar kazanması ve ekonomik durgunluk anlamına geldiği için bu rejimin yıkılması toplumsal ilerlemenin önündeki engellerden kurtulmak için bir zorunluluk olarak belirmiştir (Hill, 2005, s. 61). 1660 sonrasında toprak sahibi sınıflar için mutlakçılık, halkın taleplerine karşı daha tercih edilebilir olsa da Parlamento dışı vergilendirmenin önüne geçilmesi için kralcı tekellere karşı birtakım yasalar çıkarılmıştır (Mooers, 1997, s. 191). Ancak 1661 ve 1677 yıllarında çıkarılan yasalarla küçük kiracıların dayanakları zayıflatılmış, bu durum doğrudan üreticinin üretim araçlarından yoksun bırakılması anlamına gelen tahliye ve çitleme hareketlerini desteklemiştir (Mooers, 1997, s. 192). Parlamento için mücadele eden halk kitleleri iç savaş sonrasında umduklarını ve kendilerine vaat edilenleri tam anlamıyla elde edememiştir (Hill, 2005, s. 61).

Bu dönemde yoksulların bölgeler arasında göç etmelerinin önüne geçilmek istenmiş ve bu doğrultuda 1662 yılında Yerleşim Yasası olarak adlandırılan bir yasa çıkarılmıştır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). İlgili yasa, bir bölgeye yeni gelen kişilerin yoksul yardımını istemeleri halinde, geliş tarihlerinden başlayarak kırk gün içerisinde son yerleşim yerlerine cebren gönderilmelerini düzenlemektedir (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). Ayrıca yasada yoksulların ikamet ettikleri bölgelerden kovulmalarını zorlaştıran hükümler de yer almaktadır (Polanyi, 2017, s. 294). Yerleşim Yasası kendisinden beklenen göçün önlenmesi meselesini başarıyla yerine getirmiş fakat bu durum İngiliz emek pazarının oluşmasını geciktirmiştir (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436).

Kapitalist ilişkilerin toplumda derinleşmesinin hızlandığı ve Parlamento'nun egemenliğinin güçlendiği bu dönemde aynı zamanda 1650, 1651, 1660 ve 1661 tarihli Denizcilik Yasaları ile Parlamento'ya bağlı kapalı bir sömürge sisteminin de önü açılmıştır (Mooers, 1997, s. 192). Bunlardan 1651 tarihli Kabotaj Yasası İngiltere'nin sömürgeleriyle gerçekleştirdiği ticarete rakip olan devletlerin saf dışı bırakılmasına ve Avrupa'daki deniz taşımacılığının İngiliz gemilerince yapılmasına yöneliktir (Hill, 2005, s. 76). İngiltere'nin ticari ilişkileri güçlendikçe İrlanda'nın askeri gücü azalmıştır (Tilly, 2016, s. 183). İngiliz emperyalizminin ilk büyük başarısı olarak kabul edilen İrlanda'nın fethi ile toprak sahipleri ve köylüler mülksüzleştirilmeye başlanmış, bir grup İrlanda'yı terk etmek zorunda bırakılmış, İskoçya'da siyasi birlik sağlandıktan sonra ülke, İngiliz tüccarlarına açılmıştır (Hill, 2005, s. 75,76).

İngiltere'de iç savaşın bitmesi ve ulusal birliğe dair birtakım adımların atılmasıyla Hollanda'nın denizlerdeki egemenliğine son verilmesi gündeme gelmiştir (Ferro, 2002, s. 105). Hollanda ve İngiltere arasındaki gerilime Fransa'nın da dahil olmasıyla yukarıda bahsedilen 1651 tarihli Denizcilik Yasası yayımlanmıştır. Hollanda'ya yönelik bir provokasyon olarak kabul edilen bu yasayla İngiltere'ye giriş yapan ürünlerin ancak İngiliz gemileriyle ya da ticaretin diğer tarafında yer alan ülkelerin gemileriyle taşınabileceği düzenlenmiştir (Ferro, 2002, s. 106). Deniz savaşlarından zararlı çıkan taraf Hollanda olmuştur. Hollanda burjuvazisi eskisi kadar kâr getirmediğinden filolarına gerekli maddi imkânları sağlamamış, İngiltere'nin silahlı güçleri galip gelmiş ve

Hollanda bir düşüş sürecine girmiştir (Ferro, 2002, s. 106). İngiltere Blake yönetiminde güçlü bir donanma kurmuş, İngiliz emperyalizmi denizlerde egemenlik kurmaya başlamıştır (Hill, 2005, s. 76).

17. yüzyılın ikinci yarısında II. Charles sürgünden dönüp İngiltere ve İskoçya hükümdarı olmuş, 1685'te tahtta hak iddia edilmesi sebebiyle birkaç bin köylünün katıldığı bir isyan çıkmış, 1688'de Stuart ailesine mensup bir kral daha tahttan indirilmiş ve bu tarihten sonra iç savaş durmuştur (Roberts, 2015, s. 353). Restorasyon dönemi olarak adlandırılan 1660 ile 1688 yılları arasında düzenli bir kraliyet ordusu kurulmuş (Roberts, 2015, s. 353), 1679 yılında parlamento dağıtılmış, bunu takip eden iki yıl içinde üç yeni parlamento kurulup azledilmiş ve sonrasında "Tory" ve "Whig" olarak adlandırılan siyasi parti benzeri oluşumlar doğmuştur (Jenkins, 2020, s. 182). 1685'te Charles'ın ölümünden sonra, karışıklıkların durulduğu bir dönemde II. James tahta çıkmıştır (Hill, 2016, s. 248). Parlamento aktif olarak çalışırken birkaç hafta süren iki isyan çıkmış, isyanın liderleri idam edilmiş ve bu gruplara karşı saldırılar düzenlenmeye başlamıştır (Hill, 2016, s. 248).

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı kadarıyla 17. yüzyıl İngiltere için önemli kabul edilecek siyasi gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak bu yüzyılda emekçiler lehine kayda değer kabul edilebilecek politikalar üretilmemiştir ve emekçilerin kendilerini koruyacak bir örgütlenmeleri de söz konusu değildir (Hill, 2016, s. 40). Bunun aksine işverenlerin kendilerini koruyacak çeşitli örgütleri mevcuttur (Hill, 2016, s. 40). Çeşitli görüşler 1640'larda İngiltere'de refahın yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Hill'e (2016, s. 40) göre bu dönemin yoksullar açısından daha iyi koşullar içerdiğini ileri sürmek zor gözükmektedir. Bu dönemde yoksullar için örgütlü herhangi bir yapının varlığına çok fazla rastlanmasa da potansiyel bir huzursuzluk için kalıcı bir atmosferin bulunduğundan söz edilmektedir (Hill, 2016, s. 40).

İngiltere'de iç karışıklıklar yeniden alevlenirken Parlamento düzenli ordu yerine örgütlü milislerin yer alması gerektiğine dair bir öneri sunmuş ve bunun üzerine James, Parlamento'nun çalışmalarını askıya almıştır (Hill, 2016, s. 249). James, içerisinde

İrlanda'dan gelen askerlerin ve yüz Katolik subayın da bulunduğu ordunun dağıtılmasını reddetmiştir (Jenkins, 2020, s. 183). 1687 ve 1688'de karışıklıkların önüne geçmek için II. James "Hoşgörü Deklarasyonları"nı yayınlamıştır (Hill, 2016, s. 249). Deklarasyonlar da karışıklığın önüne geçememiş, Orangelı William'a tahta çıkması için aralarında devlet görevlilerinin de bulunduğu bir grup tarafından davetiye gönderilmiştir (Hill, 2016, s. 250). İngiliz Armadasının yaklaşık üç katı kuvvette bir filoya sahip olan William (Jenkins, 2020, s. 185) belli bir süre gecikse de istila başlatmış ve en sonunda bir grup asil, düzeni sağlaması için yine William'ı davet etmiş, James ele geçirilmiş ve sonrasında Fransa'ya kaçmıştır (Hill, 2016, s. 250).

17. yüzyılın sonlarına gelinirken İngiliz parlamentosu egemenliğini güçlendirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1689'da Hoşgörü Yasası (*Toleration Act*) çıkarılmış, sonrasında ise savaş ilan etme, vergi koyma ve ordu kurma gibi hakları yalnızca parlamentoya devreden Haklar Beyannamesi (*Bill of Rights*) yayınlanmıştır (Jenkins, 2020, s. 188). 18. yüzyılın ilk yıllarında parlamentonun bir yandan kendi haklarından taviz vermeyen politikaları devam ederken bir yandan da Fransa ile sürekli gerilim-çatışma ortamının oluşması sebebiyle çeşitli önlemler alınmaya başlanmıştır.

İspanyollarla 1739 yılında başlayan, on yıla yakın bir süre devam eden Jenkin's Ear Savaşı, Fransızlarla 1743 yılında başlayan savaş, Fransız Kanada'sının Yedi Yıl Savaşları kapsamında 1758-60 yılları arasında ele geçirilmesi ve 1759'da Quebec'in teslim olması gibi birtakım gelişmelerle İngilizlerin denizlerdeki egemenliği artmış ve bu durum kamuoyunun gündemine yerleşmiştir (Black, 2017, s. 121).

Bu dönemde Fransız Devriminin fikirleri İngiliz toplumunda da popülerlik kazanmış ve kitlelerin talepleri özellikle 1790'lardan itibaren dönüşmeye başlamıştır. İngiltere Fransız devriminin çıkardığı kurum ve talepleri siyasal despotizmle ilişkilendirmiş; uluslararası dayanışma, insanlık erdemlerinin yerine getirilmesi, savaş yerine tahkim, dinsel muhalefete hoşgörü gösterilmesi, yöneticiyi seçme hakkı, özgürlük ve eşitlik ilkeleri

doğrultusunda yetişkin erkeklere oy hakkı gibi talepler kitlelerin savundukları değerler arasına girmiştir (Thompson, 2004, s. 143, 145, 150).

Fransız Devrimi süresince dernekler, muhalif taleplerin örgütlenmesi konusunda önemli merkezler haline gelmiş, zanaatkârların, küçük ustaların, küçük esnafın ve ücretlilik düzenine tabi olanların bir araya geldiği yerler olmuştur (Thompson, 2004, s. 170). Fransız İhtilali'nde yer alan aşağı tabaka (*menu peuple*) ile benzerlik gösteren İngiliz Jakobenleri de o dönemde henüz fabrika kasabalarında değil, zanaatkârların bulunduğu ve önceden gelen bir entelektüel birikime sahip olan kentlerde etkinlik göstermiştir (Thompson, 2004, s. 208).

1793'te Fransa ile savaşın başlaması, halktan para toplanması, gönüllü birlikler kurulması gibi çeşitli gelişmeler Jakoben karşıtı yayınların yaygınlık kazanmasına sebep olmuş ve 1794'ten itibaren dernekler saldırılara maruz kalmıştır (Thompson, 2004, s. 152, 161, 180). Bu birkaç yıl içerisinde Napoleon Bonaparte'ın komutasındaki Fransız Ordusu zaferler kazanmaya başlamış ve 1797'ye gelindiğinde İtalya'ya düzenlemiş olduğu başarılı seferlerden sonra İngiltere'nin çıkarlarına zarar vermek amacıyla Napoleon Bonaparte yönünü Mısır'a çevirmiştir (Jenkins, 2020, s. 213). İngiltere'de Fransa ile yeniden başlayacak olan savaş için hazırlıklar yapılmaya başlanmış ve gelmekte olan savaş gerekçe gösterilerek İngiltere'deki toplantıların pek çoğu “isyana teşvik edici” kabul edilmiş ve yasaklanmıştır (Jenkins, 2020, s. 214). Dolayısıyla 18. yüzyıl sona ererken İngiltere'de muhalif kitlelerin örgütlenmesinin önüne geçildiği bir atmosfer bulunduğu söylenebilir. Yoksulluk politikaları da bu baskı ortamında şekillenmeye devam etmiştir.

1782 tarihinde Gilbert Yasası olarak adlandırılan bir yasa ile kiliselerin yerel yetki alanını kapsayan küçük idari birimlere (*parish*) birlik kurma imkânı tanınmıştır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 3). Yoksul yardımlarının yerelliğini genişletmek amacıyla çıkarılan Gilbert Yasası ile *parish*'ler birleştirilmiş ve yardımlar yerel ölçekten bölgesel ölçüğe doğru genişletilmiştir (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). 1662'de çıkarılan Yerleşim

Yasası 19. yüzyıl başı İngilteresinde emek pazarının oluşmasına engel teşkil eder hale gelince 1795 senesinde bu yasanın hükümleri yumuşatılmıştır (Polanyi, 2017, s. 105). Fakat yine 1795 tarihinde yoksul yardımlarını organize etmek amacıyla benimsenen ve Speenhamland olarak adlandırılan bir sistemle emek pazarının oluşması yine gecikmiştir (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). Bir tarafta yeni bir sermayedar sınıfı oluşmakta ama bunun gerektirdiği yeni bir işçi sınıfı örgütlenememekteydi (Polanyi, 2017, s. 129). Bir yandan da toprak çevrilmesi hareketi (enclosures) ile toprak kullanıma açılmakta ve kırsal bir proletarya yaratılmakta ancak, Yoksul Yasasının kötü uygulandığı proletaryanın emek gücünü satarak geçinmesini engellemekteydi (Polanyi, 2017, s. 129). Kapitalist ilişkiler toplumlarda derinleştikçe burjuvazi güç kazanırken aristokrasi güç kaybetmiştir. Fakat bu, yükselmekte olan burjuvazinin en başından beri monarşilere karşı savaştığı anlamına gelmemektedir. Pazar ekonomisi devletlerin müdahalesi olmaksızın büyüyen bir sistem olmamış, aksine alışverişin kolaylaşması için aynı dilin konuşulması gibi çeşitli kararlar alan monarşiler yardımıyla gelişmiştir (Şenel, 2006, s. 1012). Bu gelişmeler de devletlerin uluslaşması ve üniterleşmesi süreçlerine giden yolu açmıştır (Şenel, 2006, s. 1012).

1789 İhtilali'nin gerçekleştiği Fransa'da burjuvazi ve aristokrasinin mücadelesinin belirgin ve sert olduğu söylenebilir. İngiltere'de ise egemen sınıflar arasındaki çatışmalar daha iç içe geçmiş ve karışık vaziyettedir. Fakat yine de burjuvazinin monarşiyle olan ilişkisinde İngiltere ve Fransa açısından ortak olan taraflar bulunmaktadır. Burjuvazi, feodal toplumun kendisinin gelişmesine engel olan unsurlarını ortadan kaldırma sürecinde monarşileri desteklemiştir. Feodal toplumun kalıntıları bir ölçüde temizlendikten sonra mutlak monarşilere karşı çıkılması süreçleri başlamıştır (Şenel, 2006, s. 1012). Burjuvazinin mutlak monarşilere olan desteği, devletlerin uluslaşmasının ardından sona ermiş ve burjuvazi, monarşilere karşı cephe almaya başlamıştır (Şenel, 2006, s. 1012).

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra Avrupa'da devletlerin yetki alanlarının genişlemesi, yönetimlerin merkezileşmesi ve ulusçuluğun güçlenmesiyle askerlik dışındaki faaliyetlere de devletler el atmaya başlamıştır (Tilly, 2000, s. 200). Savaş

harcamaları dışındaki kamu hizmetlerine yapılan yatırımlar artmış, altyapıların geliştirilmesi önemli bir konu haline gelmiştir (Tilly, 2000, s. 202). Batı Avrupa ülkelerinde gündelik yaşam çeşitlenirken ulusal semboller keskinleşmiş, ulusal eğitim sistemleri yürürlüğe konmuş ve anadil uygulaması yaygınlaşmıştır (Tilly, 2000, s. 202). Bu süreçte ulusal emek pazarları örgütlenmiş, Avrupa devletleri emeğin üzerindeki denetimini arttırmış, sakatlar ve yoksullar için hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Tilly, 2000, s. 201). Önceden varlığını en çok resmi vergilerin belirlenmesinde hissettiren ulusal hukukun kapsamı da günden güne genişlemiştir (Tilly, 2000, s. 201).

19. yüzyılın ortalarına gelinirken egemen sınıflar açısından emek pazarı üzerinde kontrol sağlama ihtiyacı doğmuştur. 1828 yılında buharlı tezgâh sayısı hızla artmış, ihracat önemli ölçüde ilerlemiş; onu takip eden yılda Hindistan'a yapılan ihracat önceki yılların hepsini geçerek birinci olmuştur (Marx, 2011, s. 434). Piyasalar bunu kaldıramamış ve 1830'da "aşırı dolmuştur"¹⁶ (Marx, 2011, s. 434). 1834'e gelindiğinde makine ve fabrika sayısında çok büyük bir artış gerçekleşmiş ve fabrika kentleri için kırsal bölgelerden gelecek işçilere karşı yoğun bir talep doğmuştur (Marx, 2011, s. 434). Bu tarihte Yeni Yoksul Yasası olarak adlandırılan yasa ilan edilmiştir. Bu yasanın kendinden önceki Yoksul Yasalarından farklı olarak uygulama alanı yerel veya bölgesel değil ulusal ölçekte olmuştur (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 444). Yine önceki yasalardan farklı olarak düşkünler ve yoksul emekçiler birbirlerinden ayrı tanımlanmış ve "işsiz" tanımı ortaya çıkmıştır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 444). Yeni Yoksul Yasası'nın en ayırt edici özelliği de düşkün ve yoksul arasına koyduğu bu ayrımdır (Himmelfarb, 1984, s. 163). Yasa, yoksul yardımının en düşük işçi ücretinin altında olması gerektiğini düzenlemiş ve geniş halk kitlelerini daha da bağımlı hale getirmiştir (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 444).

¹⁶ Marx (2011) 1822 ve 1823 yıllarının İngiltere için refah yılları olduğundan, 1824'te fabrikaların yayıldığından, 1825'te ekonomik bunalımın başladığından, 1826'da dokuma işçilerinin büyük bir sefalet içinde kalıp işçi ayaklanmaları yaşandığından, 1827'de söz konusu durumda hafif bir düzelme olduğundan, 1828'de buharlı tezgâhların sayısında ve ihracatta önemli bir artış olduğundan, 1829'da Hindistan ile yapılan ihracatın önceki yıllara göre en yüksek oranlara ulaştığından bahsetmiş ve 1830'a gelindiğinde tüm bu gelişmelerin sonucunda İngiliz ekonomisinin kötüleştiğini "piyasaların aşırı dolması" ifadesiyle anlatmıştır (s. 434).

Egemen sınıflar açısından istenen sonuç alınmış, kırsal bölgelerden sanayi kentlerine göç hızlanmıştır (Marx, 2011, s. 434).

19. yüzyılın sonuna gelinirken soyluların serveti ve nüfuzu azalıp “toprağa bağlı ataerkil yapı” günden güne zayıflarken kırsal bölge ile kent arasında gidip gelen yeni zenginler meydana çıkmış; soyluların ve toprak sahiplerinin siyasi temsilleri de azalmıştır (Black, 2017, s. 168). 20. yüzyıla gelindiğinde İngiliz toplumu belediyeçilikteki gelişmeler, modern altyapı sistemlerinin yaygınlaşması, dayanıklı evlerin yapılması gibi büyük dönüşümlere şahit olmuştur (Jenkins, 2020, s. 245). Kimi hanelerde elektrik ve hava gazı kullanılmaya başlanmış, gıda ithalatındaki önemli artışla besin çeşitliliği söz konusu olmuştur (Jenkins, 2020, s. 245). Ancak düşük ücretler ve işsizlik sebebiyle hem kırsal bölgelerdeki hem de kentlerdeki işçilerin büyük bir kısmı bu imkânlardan faydalanamamıştır (Black, 2017, s. 168). 1895 ile başlatılabilecek olan bu dönem 1914 yılına kadar sürmüştür. Refah devletinin ilk işaretlerinin bu dönemde olduğu söylenebilmektedir (Evans, 1978, s. 131). 19. yüzyılın sonlarında önem kazanan kolektivizm, 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen iki dünya savaşının ardından refah devletinin kurumsallaşmasıyla sonuçlanmış ve 1942’de yayımlanıp 1945’te yürürlüğe giren Beveridge Planı ile Yoksul Yasaları da yürürlükten kaldırılmıştır (Güngör ve Özügürlü, 2001, s. 434).

2.2. ESKİ YOKSUL YASALARI

Merkantilist dönemde Eski Yoksul Yasaları ve Zanaatkârlar Yönetmeliği, İngiltere’nin emek düzeninin dayandığı temel unsurlardan olmuştur (Polanyi, 2017, s. 136). Her ne kadar ismi Yoksul Yasası olsa da özellikle 1536 ve 1601 tarihinde çıkarılan yasaların ve bunların geçirdiği değişikliklerin, İngiltere’nin emek düzenlemelerinin yarısını oluşturduğu söylenmektedir (Polanyi, 2017, s. 136). Diğer yarısının ise 1563 senesinde çıkarılan Zanaatkârlar Yönetmeliği tarafından düzenlendiği ileri sürülmektedir (Polanyi, 2017, s. 136). Zanaatkârlar Yönetmeliği, çalışanlarla ilgili düzenlemeleri barındırırken Eski Yoksul Yasaları ise işsiz ve işe alınamayacak durumda olanlarla ilgili düzenlemeleri içermektedir (Polanyi, 2017, s. 136). Söz konusu yasalar ve son olarak Speenhamland

Sistemi, rekabetçi bir emek piyasasının ortaya çıkışını engellemiştir (Polanyi, 2017, s. 127).

1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası ise Speenhamland Sistemi ile uç noktasına ulaşan eski uygulamaların aksine emek piyasasının engellenmesine son vermiştir. Önceki dönemde tehlike, rekabetçi bir emek piyasasının yokluğundan kaynaklanırken 1834 yılından sonraki dönemde toplumsal tehlike rekabetçi bir emek piyasasının varlığından kaynaklanmıştır (Polanyi, 2017, s. 132). Speenhamland ile zirvesine ulaşan eski uygulamalar işçi sınıfının oluşumunu engellemiş, 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası ise yoksulların “duygusuz bir mekanizmanın baskısıyla” işçi sınıfına dönüştürülmesine sebep olmuştur (Polanyi, 2017, s. 132).

Eski Yoksul Yasaları 17. yüzyılın henüz ilk yılında ilan edilen 1601 tarihli Yoksul Yasası ile birlikte 16. yüzyılın sonunda farklı isimlerle düzenlenen bir kısım yasayı ifade etmektedir. Ayrıca 1662 yılında çıkarılan Yerleşim Yasası ve 1782 tarihli Gilbert Yasası da yoksulluk politikalarıyla ve yoksul yasalarıyla yakından ilişkili olduğu için Eski Yoksul Yasaları ile birlikte değerlendirilmektedir. 1795 yılında uygulanmaya başlanan Speenhamland Sistemi ile iyice pekişen yoksul yasaları, 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasaları ile birlikte değişime uğramıştır. Bu bölümde 1834’e kadar olan yasal düzenlemeler incelenecektir.

1536, 1572, 1576 ve 1579 yıllarında çıkarılan bir dizi yasa ile *parish* olarak adlandırılan kilise bölgelerinde yaşayan yoksulların korunması düzenlenmiştir (Gürsoy, 2006, s. 264). 1531 ve 1536 tarihli yoksul yasaları, İngiltere’de sıkça rastlanılan sorunlar haline gelen işsizlik, yoksulluk ve sefaletle devlet tarafından mücadele edilmesi ile ilgili düzenlemeleri içermektedir (Hunt, 2005, s. 55). 1531 yılında çıkarılan yasa, yoksulluğu “hak edenler” ve “hak etmeyenler” şeklinde ikiye ayırarak ele almış ve yalnızca hak edenlerin dilencilik yapmasını uygun görmüştür (Hunt, 2005, s. 55). 1536 yılında çıkarılan yasa ise İngiltere’deki her kilise bölgesinde (*parish*) gönüllülük esasına dayalı bir yoksul fonu oluşturulmasını emretmiştir (Hunt, 2005, s. 55). 1531 ve 1536 yılında

çıkarılan yasaların zamanla sorunları çözmediği anlaşılmış ve yoksulluk toplumda derinleşmeyi sürdürmüştür (Hunt, 2005, s. 55).

1563'te çıkarılan Zanaatkârlar Yönetmeliği ile ücretlerin periyodik olarak değerlendirilmesi mümkün hale gelmiş, emekçilerin alabileceği azami ücret miktarları saptanmış, istihdam koşulları ve çıraklık süresi düzenlenmiştir (Hunt, 2005, s. 55).

1572 tarihli yasa ile yerel vergilendirme hükme bağlanmıştır (Gürsoy, 2006, s. 264). Gitgide büyüyen yoksulluk sorunu ile mücadele etmek için yoksulların toplanan vergilerin bir kısmıyla desteklenmesi öngörülmüş ve zorunlu bir “yoksulluk oranı” kanunlaştırılmıştır (Hunt, 2005, s. 55). Bu yasanın çıkarılmasından sonra 1576 tarihinde “ıslah evleri”, “serserilerin” kontrol altına alınması için yetkilendirilmiş ve *parish*lere daha “uysal” olan yoksullar ve serseriler tarafından işlenmek şartıyla çeşitli hammaddeleri satın almalarına dair emirler verilmiştir (Hunt, 2005, s. 55).

İngiltere’de toprağın ve paranın örgütlenmesi, emeğin örgütlenmesinden önce olmuştur (Polanyi, 2017, s. 126). Emekçiler fiilen bağlı oldukları kiliselerin yetki alanlarıyla sınırlandırıldıklarından dolayı, yer değiştirmelerinin önüne geçen katı yasalarla ulusal emek pazarının oluşması engellenmiştir (Polanyi, 2017, s. 126). 1662 tarihinde çıkarılan Yerleşim Yasası, “kilise mıntıkası serfliği (Parish serfdom)” olarak adlandırılan durumun kurallarını düzenlemiştir (Polanyi, 2017, s. 126).

Bu dönemde yoksullara yönelik yardımlar Kilise’nin yetkisi altında bulunmaktadır. 1601 yılında çıkarılan Yoksul Yasası ile yoksulluk politikalarına devlet müdahale etmiştir. 1601 tarihli Tudor Yoksul Yasası ile bu tarihe kadar çıkarılan yasaların tek çatı altında toplanması amaçlanmıştır (Hunt, 2005, s. 56). Bu doğrultuda yoksullara yardım edilmesinin resmen kabul edilmesi, parishlerde yoksulluk oranı uygulanmasının zorunlu hale getirilmesi ve birtakım yoksul gruplara çeşitli ayrıcalıkların sağlanması 1601 tarihli yasanın ana maddeleri olarak düzenlenmiş; yaşlı ve hastalara evlerinde yardım alma imkânı tanınmış, henüz çıraklığa yaşı tutmayan küçüklerin pansiyonlara yerleştirilmeleri

sağlanmış, ıslah evleri ve cezaevlerine dair yeni hükümler getirilmiştir (Hunt, 2005, s. 56).

Yoksul Yasasına göre “*çalışabilecek olanlara iş; çalışamayacak durumda olanlara yardım; çalışmak istemeyenlere ise ceza*” öngörülmüştür (Hill, 2016, s. 417). *Workhouse* olarak adlandırılan evler kurulmuş, *parish*’lere kendi bölgelerindeki yoksullarla ilgilenme sorumluluğu yüklenmiş ve yoksullardan harç toplamaları için memurlara yetki verilmiştir (Hill, 2016, s. 417).

Topraklarından sürülmüş olanların kapsamının ne olduğu, yani yoksul tanımının altına kimlerin gireceği yine 1601’de çıkarılan ilgili yasa ile düzenlenmiştir. Bu yasaya göre yoksullar, yardımı “hak edenler” ve” hak etmeyenler” şeklinde iki gruba ayrılmıştır (Akyüz, 2008, s. 59). İlk kategoride yer alan aciz yoksullar, yasada öngörülen evler dışında gerçekleştirilen yardımlar vasıtasıyla desteklenen, çalışabilecek durumda olmayan sakat ve yaşlıları içine almaktadır (Akyüz, 2008, s. 59). İkinci kategori ise çalışabildikleri halde kendilerine yetemeyen acizleri ve çalışabilir durumda olup çalışmayan kesimleri kapsamaktadır (Akyüz, 2008, s. 59). Bu yasaya göre her *parish*’in kendisine ait vergileri ödemesi ve burada yer alan yoksulların bakımının üstlenmesi gerekmektedir (Gürsoy, 2006, s. 264). Sorumluluk kiliselere verildiğinden toplanan para *parishler* arasında değişim göstermiştir (Gürsoy, 2006, s. 264). Kiliseler üzerinden gerçekleştirilen yardımlarla ilgili 19. yüzyılda liberal düşünürler tarafından, ilgili sistemin iyi bir şekilde örgütlenemediği, yoksulların aylaklığa özendirildiği ve yoksulluğun insanların kişilik özelliklerinden kaynaklandığı yönünde eleştiriler yapılmıştır (Gürsoy, 2006, s. 264). Bu kanı 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasasının da temelini oluşturacaktır.

19. yüzyıl öncesinde Avrupa’da yoksul yasaları ve yerleşim yasalarından başka serserilikle ilgili de pek çok yasa çıkarılmıştır (Tanyel, 2015, s. 57). Serserilik ile ilgili düzenlemelerin bir sebebi de “başiboş” olarak görülen bu kitlenin, ilgili toplumsal formasyonda üretime istenilen şekilde katkı koymalarını sağlamak olmuştur. Anılan

yasaların konusunu oluşturan olgular, uygulamada çeşitli sorunlara sebep olmuştur (Tanyel, 2015, s. 57). Ancak söz konusu olgular için çıkarılan yasalar yoksulluğu ya da serseriliği bitirmemiş aksine yoksulluk ve serseriliğin kimi durumlarda toplumda daha da derinleşmesine sebep olmuşlardır (Tanyel, 2015, s. 57).

1662 yılına gelindiğinde İngiltere’de Yerleşim Yasası olarak adlandırılan düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Yerleşim Yasası *parish*’teki yetkililerin yoksulluk yardımı alanları yerleştirmelerini zorunlu bir koşul olarak öngörmüştür (Meşçeryakova vd. 2021, s. 52). Bu uygulamanın sonucunda kiliselere bağlanan yoksullar, güvenilir emek gücü olarak işletmelerce istihdam edilmiştir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 52). Yerleşim Yasası ile ilgili olarak yasanın yetki verdiği kişilerin kimi yoksulları keyfi olarak çıraklığa, ücretli işlere, çalışma evlerine, islahavi ve hapisanelere gönderdiği söylenmektedir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 52). Dolayısıyla 1662 tarihli Yerleşim Yasası ile istenilenin, feodal bağlarından koparılmış ama herhangi başka bir yerde istihdam edilemeyenlerin tek bir yerde sabitlenmesi olduğu söylenebilir (Meşçeryakova vd. 2021, s. 52). Bu kişilerin başka bir yerde istihdam edilememelerinin sebebi, anılan dönemde hala kırsal alanda serflik temel ilişkiyken şehirlerde iş ve buna bağlı olarak kapasitenin olmamasıdır.

1782’de ise yine yoksul yardımlarını yakından ilgilendiren bir yasa olan Gilbert Yasası çıkarılmıştır. Gilbert Yasası *parish*’lere birbirleri arasında birlik kurma hakkı tanıyan yasadır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). Bu yasa çıkarılmadan önce yoksul yardımları yerel düzeyde organize edilirken yasayla birlikte merkezler altında örgütlenen *parish*’lerce gerçekleştirilen yardımlar bölgesel ölçeğe çıkmıştır ve İngiliz emek pazarının oluşması yönünde bir etki yaratmıştır (Güngör ve Özüğurlu, 2001, s. 436). Fakat 1795’te yürürlüğe konan Speenhamland Sistemi emek pazarının oluşumuna engel olacaktır. Speenhamland Sistemi kırsaldaki soylularca getirilen ve kır emekçileri tarafından da sahip çıkılan bir uygulama olmuştur (Hobsbawm, 2003, s. 220).

1782 tarihinde çıkarılan Gilbert Yasasının, kapitalist toprak rantının önünü açmaya yönelik bir girişim olduğundan söz edilebilir ve ücretli emek sömürüsü ile yaşayanlar ile

ilgili düzenlemeleri içerdiği ileri sürülebilir. Bunun aksine Speenhamland Sistemi ise kapitalist emek pazarının oluşumuna feodal uygulamaları destekleyerek engel olmuştur. Speenhamland Sistemini serfler ve feodal toprak rantı ile yaşayanların düzenini ayakta tutma girişimi olarak okumak mümkündür.

1795 yılında İngiltere’de kıtlık söz konusudur ve Speenhamland Sistemi bu süreçte “*gentlemen-justice*” olarak adlandırılan yargıçlarca kendiliğinden benimsenmiş yardım organizasyonudur (Hobsbawm, 2003, s. 59). İngiltere emekçiler ülkesi haline gelirken ve kırsaldaki emekçiler kapitalist ilişkilerin toplumda derinleşmesiyle mülksüzleşirken Speenhamland Sistemi bu gidişi durdurmaya yönelik son büyük girişim olarak nitelendirilmektedir (Hobsbawm, 2003, s. 59). 1830 yılında orta sınıfın hızla yükselmesi ve 1834 yılında Yeni Yoksul Yasası olarak adlandırılan yasanın çıkarılmasıyla Speenhamland Sistemi’nin etkisi kırılmış; 1846 tarihinde ise uygulama yürürlükten tamamen kalkmıştır (Hobsbawm, 2003, s. 59).

2.3. YENİ YOKSUL YASALARI

Elizabeth döneminde çıkarılan 1601 tarihli Eski Yoksul Yasası, tüm işsizlere kilise üyeleri tarafından yardım edildiği, yoksulların aç kaldıkları takdirde kilise üyelerinin sorumlu kabul edildiği ve haftalık olarak yapılan yardımların yalnızca “iyilik” olarak değil, emekçiler tarafından doğal bir hak olarak görüldüğü bir ortam yaratmıştır (Engels, 2013, s. 277). Bu dönemde temel çalışma ilişkisi serfliklidir. Aksi yönde gelişmeler olsa da esas olan emekçilerin onları kuşatan hak ve yükümlülüklerden “azade” olması değildir. Yoksulluk bu bağlamda toprakla ilişkisi kesilen emekçinin deneyimlediği duruma verilen isimdir. Öyleyse Eski Yoksul Yasaları hakkında emekçilerin serbestçe dolaşımını yasaklayan düzenlemeler oldukları yorumu yapılabilir.

1833 yılına gelindiğinde ise burjuvazi yönetimde güçlü bir şekilde temsil edilir hale gelmiş, bu kapsamda emeğin metalaşmasını engelleyen her türlü sosyal düzenleme bir engel olarak görülmeye başlanmıştır (Engels, 2013, s. 277).

1832 yılında Edwin Chadwick, Eski Yoksul Yasaları olarak adlandırılan yasaların nasıl uygulandığını tespit etmek için bir komisyon kurmakla görevlendirilmiştir (Engels, 2013, s. 277). Yoksulluk Yasası Komisyonu olarak adlandırılan komisyonun sunduğu raporda taşrada bulunan emekçilerin hepsinin yoksul olduğunu, ücretler düştüğünde maaş kesintisine maruz kaldıklarını ve bu yüzden yoksullar kasasına bağımlı halde yaşadıklarını belirtmiş; eski sistemin tüm işsizleri koruyarak, düşük ücretlilere ve maaş kesintisi yaşayanlara destek olarak, nafaka sorumluluğu olan kişilere ve yardıma muhtaç hale gelmiş tüm yoksullara bağışlar organize ederek toplumu tembelleştirdiğini ve “tüm ulusu mahvettiğini” ileri sürmüştür (Engels, 2013, s. 278). Yoksul Yasası’na yönelik hazırlanan rapor; daha sonra çıkarılan Yoksul Yasalarını da büyük ölçüde etkilemiş ve sonraki yasalar doğrudan ya da dolaylı bir biçimde anılan raporu referans almıştır (Neocleous, 2015, s. 175).

Önceki dönemlerde benimsenen sosyal adalet anlayışının toplumu çalışmamaya teşvik ettiği Komisyon tarafından ileri sürülmüş ve bir dizi çözüm önerisinde bulunulmuştur. Anılan çözümlerden biri “düşük elverişlilik” olarak adlandırılan ilkenin kabul edilmesi ve bu doğrultuda düşkünlerin “toplam olarak durumunun, en alt sınıfa ait bağımsız işçinin durumuna göre gerçekte veya görünüşte daha elverişli hale getirilmemesi”dir (Senior ve Chadwick, 1834, s. 82-128; akt. Neocleous, 2015, s. 175).

Düşkünlerle “bağımsız” işçiler arasına kesin bir ayırım koymak için yapılan bu öneriyi, yardımın sadece *workhouse*’larda yapılması teklifi izlemiştir (Neocleous, 2015, s. 176). Buna göre *workhouse* olarak adlandırılan çalışma evlerindeki imkânların dışarıdaki herhangi bir bağımsız işçinin koşullarından iyi olmaması istenmiştir (Evans, 1978, s. 61; akt. Kovancı, 2003, s. 87). “En çok sayıda kişinin en fazla mutluluğu” ilkesinden hareketle getirilen bu öneri, Yoksul Yasaları ile Bentham’ın fikirlerinin kesiştiği bir alan olarak kabul edilebilir ve ulaşılmak istenen toplum düzeninde, yoksul olarak kabul edilebilecek tek kesimin, çalışamaz durumda olan düşkünlerle sınırlı olması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu söylenebilir (Kovancı, 2003, s. 87).

Bentham'a göre yoksullukla mücadele etmek için öncelikle tasarruf ve gönüllü bağış yöntemleri denenmelidir (Kovancı, 2003, s. 76). Eğer bu yöntemler kullanılarak yoksullukla mücadele edilebiliyorsa yasal düzenleme yoluna gidilmemelidir (Kovancı, 2003, s. 76). Yasal düzenlemeler Bentham'a göre yoksulları tembelliğe teşvik etmekte, çalışma güdüsünü ortadan kaldırmakta, düşkünlüğe ve israfa sebep olmaktadır (Kovancı, 2003, s. 76). Bu da gelecek için yapılan tasarrufların yeterli olmaması anlamına gelmektedir (Kovancı, 2003, s. 76).

Komisyon tarafından sunulan raporda karşılaşılan bir başka husus da çalışma evlerinin katı ustabaşılar, tek düze çalışma programı, serbestlikten yoksunluk gibi özelliklere sahip olacak şekilde tasarlanıp bu yolla çalışmanın sürekliliğinin sağlanması gerektiğine yapılan vurgudur (Neocleous, 2015, s. 176). Yoksul Yasası Komisyonu tarafından sunulan üçüncü öneri ise sayıları 15 bini bulan çalışma evleri (*workhouse*) vb. birimin tek bir merkez tarafından yönetilerek işleyişin tek tipleştirilmesi ve farklılıkların en aza indirilmesi olmuştur (Senior ve Chadwick, 1834, s. 119, 337, 418-9; akt. Neocleous, 2015, s. 175).

1834 yılında yoksullara yönelik bir yasal düzenleme yapılmış ve bu Yeni Yoksul Yasası olarak adlandırılmıştır. Yeni Yoksul Yasası, pek çok değişikliği de beraberinde getirmiştir (Thompson, 2004, s. 125). Dönemin sosyal politikasında hâkim olan anlayışa göre serbest piyasada işsiz kalmak neredeyse imkânsız olarak görülmektedir ve iş bulunamamasının nedeni piyasalara aykırı olarak yüksek ücret beklentisidir (Harman, 2010, s. 316). Bu yüzden yoksullukla mücadelenin yoksulun daha da yoksul hale getirilmesi şeklinde gerçekleştirilmesi gerektiğine yönelik görüşler kuvvetlenmiş; yoksul yardımının yalnızca çalışma evlerine kapatılan kesimlerle sınırlandırılmasına çabalanmıştır (Reznikov vd. 2021, s. 316). Yeni Yoksul Yasası, kiliseler tarafından gerçekleştirilen asgari geçim uygulamasına son vermiş ve tarım işçilerine yapılacak yardımı, sayıları günden güne artan atölyelerde çalışmak koşuluna bağlamıştır (Hobsbawm, 2003, s. 182). Kır emekçilerinin koşulları günden güne kötüleşmiş ve Yoksul Yasası çerçevesinde yapılan yardımlar hızla azalmıştır (Hobsbawm, 2003, s. 182).

1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası, yoksulların “*workhouse*” olarak adlandırılan çalışma evlerinde barınmasını öngörmüştür (Gürsoy, 2006, s. 264). Bu uygulamayla yoksullar bir bakıma terbiye edilmesi gereken kişiler olarak görülmeye başlanmıştır (Gürsoy, 2006, s. 264). Yardımlar pek çok koşula bağlanmış ve tüm yöntemler tüketildikten sonra ancak başvurulabilecek bir yol olarak tasarlanmıştır (Engels, 2013, s. 279).

1834’te parlamento tarafından kabul edilen Yeni Yoksul Yasası ile yoksulların 1834 yılına kadar sosyal yardım ödenekleriyle desteklendiği çeşitli uygulamalar kaldırılmış; yoksullara yapılacak yardımın ana yöntemi çalışma evleri (*workhouse*) olarak düzenlenmiştir. (Reznikov, 2021, s. 282). Çalışma evleri; Reznikov’a (2021, s. 282) göre hapisane koşullarını andıran, tek düze ve zaman zaman anlamsız çalışma koşullarının rastlandığı, açlık, aile bölünmeleri gibi zorlukların tecrübe edildiği yerler olmalarından dolayı burjuvazi tarafından piyasa koşullarının belirttiği şartlarda çalışmak istemeyenler için bir “dehşet ortamı” yaratılmak amacıyla tasarlanmış birimlerdir. Bu ağır koşullarından ötürü çalışma evleri pek çok kişi tarafından Yoksul Yasası’nın “Bastille”i olarak adlandırılmıştır (Engels, 2013, s. 279). Bahsedilen dehşet ortamının yaratılma sebebi de işçiler ve yoksullar için “Bastille”e gitmektense en düşük ücretli işte çalışmanın bile tercih edilebilir hale getirilmesidir (Reznikov, 2021, s. 282).

Çalışma evlerinin koşulları o kadar katlanılmaz hale gelmiştir ki pek çok durumda yoksullar açısından hapisane, çalışma evlerine tercih edilebilir hale gelmiştir (Engels, 2013, s. 279). Yeni Yoksul Yasasının koşullarının bu denli ağır olması bir yandan da işçilerin burjuvazinin karşısında konumlanmasını hızlandırmış, kırsal bölgelerde yeni yeni oluşmakta olan işçi hareketlerini güçlendirmiştir (Engels, 2013, s. 282). Uzun süre yürürlükte kalan Yoksul Yasaları işçi sınıfının baskısıyla kurumsallaşan refah devleti ve ardından 1942 yılında ilan edilip 1945 yılında yürürlüğe konan Beveridge Planı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

3. BÖLÜM

METALAŞMA VE EMEK GÜCÜNÜN METALAŞMASI SÜREÇLERİNDE İNGİLİZ YOKSUL YASALARI

1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası ilan edildiğinde, kapitalist üretim ilişkileri İngiltere’de hâkim hale gelmiş, emek gücü pazarı oluşmuş ve emekçi sayısı önemli miktarda artmış durumdadır. Ancak metalaşma da emek gücünün metalaşması da birdenbire gerçekleşmemiş, Eski Yoksul Yasalarının yürürlükte olduğu dönemlerde de etkilerini göstermiştir. Bu bölümde öncelikle Eski Yoksul Yasalarının kapitalizmin gelişmesi süreçlerinde hangi toplumsal grupların müdahalesiyle biçimlendiği ve toplumsal ilişkilerin düzenlenme sürecinde hangi işlevleri edindiği tartışılacaktır.

Eski Yoksul Yasaları döneminde yoksullara yapılan yardımlar paternalist yaklaşımların örneklerini oluşturmaktadır. Yukarıda belirtilen asgari geçim seviyesinin gözetilmesi ise kapitalizm gelişmeden önce merkantilist dönemin sosyal adalet anlayışına denk düşmektedir (Esin, 1982, s. 124).

Dönemin yöneticileri çalışan kesimleri bir şekilde koruma zorunluluğu hissetmiş ve Orta Çağ’daki çeşitli uygulamalarda olduğu gibi bu kesimlerin kendi bölgelerinde ikamet etmelerinin doğru olduğuna inanmıştır (Hunt, 2005, s. 56). Fakat bir yandan da azami ücret oranlarının belirlenmesi gibi kararlarla kapitalistler de korunmaya çalışılmış ve bu uygulama da genellikle çalışan kesimlerden oluşan yargıçlar tarafından tasarlanıp uygulamaya konmuştur (Hunt, 2005, s. 56). Takip eden senelerde fiyat artışı genellikle ücret artışından daha hızlı olmuş, azami ücret uygulaması emekçilerin reel ücretlerini azaltmıştır (Hunt, 2005, s. 56).

Söz konusu dönemde topraklarından koparılan köylüler için şehir ve sanayilerde yeterli istihdam imkânı bulunmamaktadır. Egemen sömürü ilişkisini hala serflik oluşturmaktadır. Eski Yoksul Yasaları feodal sistemin mantığına sahip düzenlemelerdir. Bu yüzden topraklarından koparılan emekçileri başka feodal ilişkilerle korumaya

çalışmaktadır. Emekçileri korurken aslında feodal sistem de korunmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu uygulamalar da feodalite çökerken yapılmaya çalışılmıştır.

Mülksüzleştirme süreçlerinin tamamlanmayıp kapitalist meta ekonomisinin yaygınlaşmadığı kırsal toplumlarda ortak kullanım alanları ve çitlenmemiş topraklar mevcuttur; bu da feodal sistemin ağırlığını koruduğu durumlarda ayrışmadan ziyade iş birliğinin ön planda olduğunu göstermektedir (Kovancı, 2003, s. 14). O sırada kapitalist dönemde olduğu gibi toplumlar çıkarları birbirinden farklı bireyler üzerinden düşünülmemekte, yoksulluğa bireysel bir zayıflık olarak bakılmamaktadır. Sosyal adalet anlayışında paternalizmi benimseyen yaklaşımlara göre, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen hale gelmeye başlaması sorunların kaynağı olarak kabul edilmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerin toplumda derinleşmesini isteyen görüşler ise paternalizmi ortadan kaldırılması gereken bir anlayış olarak görmektedir (Kovancı, 2003, s. 15).

Merkantilist dönemin¹⁷ sosyal adalet anlayışı olan paternalizm şu şekilde açıklanmaktadır:

“Devletin, genel refahtan sorumlu olduğunu kabul etmesi ve yerine getirmeyi benimsemesiyle, topluma hizmet etme yükümlülüğü vardır” (Williams, 1961, s. 41 akt; Hunt, 2005, s. 56).

17. yüzyılın siyasetini belirleyen ve menfaatleri çelişen gruplarına baktığımızda bir tarafta kapitalistleşme görülmekte, öteki tarafta ise feodal toprak lordları karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden çelişik düzenlemeler aynı anda ortaya çıkmaktadır. Sosyal adalet anlayışında sekülerleşmenin yaşandığı bu dönemde yasalar, feodal rant üzerinden kazançları olan gruplara göre, yoksulluğun bireysel bir günah olmasından ziyade

¹⁷ Polanyi’ye (2017) göre merkantilist devletler, dış politika alanında egemen güçler olmalıdır ve bununla ilişkili olarak devlet idaresi, ulusal bölgenin bütün kaynaklarının dış faaliyetlerde güç sağlamak açısından seferber edilmesini içermektedir (s. 111-112). Bu yüzden iç politikada feodal ve yerel partikularizmle parçalanmış ülkeler birleşmiştir ve birleşmenin ekonomik aracı sermaye olmuştur (Polanyi, 2017, s. 112). Merkezi devletin iktisat politikasının temelindeki idari yöntem ise geleneksel yerel yönetim sisteminin, devlet düzeyinde daha geniş bir alana yayılmasıyla elde edilmesi olmuştur (Polanyi, 2017, s. 112).

ekonomik sistemin bir kusuru olduğu düşüncesine dayandırılmıştır (Hunt, 2005, s. 56). Dolayısıyla bu dönemde çıkarılan yoksul yasaları sistemin kusurlarının mağduru olan yoksulların, bu sistemden fayda sağlayanlar tarafından korunması gerekliliğine odaklanmıştır (Hunt: 2005, s. 56). Bunun karşısında 19. yüzyıla değin sanayileşme arttıkça güçlenen kapitalistlere göre biçimlenen bir yoksulluk tanımı bulunmaktadır.

Paternalist anlayış kendini en etkin biçimde Speenhamland Sisteminde göstermiştir. 1790 ile 1810 arasında İngiltere’de izlenen politika emek gücü metasının arzını arttırmak ve “endüstri uygulamaları”nı yaygınlaştırmaktır (Thompson, 2004, s. 277). Bu politikaya, Speenhamland Sisteminin yaş, medeni hal ve çocuk sahibi olup olmama gibi değişkenlere bağlı olarak ücretin farklılaşması uygulaması ters düşmüştür (Thompson, 2004, s. 277). Speenhamland uygulaması, serbest piyasa ekonomisi toplumu tamamen ele geçirmeden önce geleneklere dayanan eski ekonomik sisteme dönülmesi için başvurulan son çarelerden biri olarak değerlendirilebilmektedir (Thompson, 2004, s. 107). Toplanan vergilerden yoksullara yardım edilecek miktar kesildikten sonra emekçilerin ücretlerinin verilmesinin bir yandan da kırsal bölgedeki halk için olumsuz sonuçlar doğurduğu da söylenmektedir (Hobsbawm, 2003, s. 182).

Speenhamland sisteminin olumsuzlukları, genellikle *laissez-faire* kapitalizminin destekçileri tarafından dile getirilmiştir (Hunt, 2005, s. 106). Bu grup Speenhamland sistemini Elizabethçi Zanaatkârlar Yasası geleneğinin devamı olarak görmüş, çalışıp çalışmamasına bakmaksızın yoksullara belirli bir asgari geçim standardı sağlanmasını eleştirmiştir (Hunt, 2005, s. 106). Bu sebeple de gelişmekte olan kapitalizmle birlikte emek hareketliliğine duyulan ihtiyacın karşılanmasının önüne geçildiği ve pek çok örnekte ücretleri “sıkıntıdan kurtulma” düzeyinin altına ittiği gerekçesiyle yalnızca *laissez-faire* destekçileri tarafından değil farklı perspektiflerden bakan düşünürlerce de eleştirilmiştir (Hunt, 2005, s. 106). Ancak o dönemde Speenhamland Sistemi’ne getirilen eleştiriler bunlarla sınırlı olmamış; *laissez-faire* kapitalizmi destekçileri tarafından yoksullara yapılacak her türlü yardıma karşı çıkmıştır (Hunt, 2005, s. 106).

Laissez-faire destekçileri, laissez-faire kapitalizminin ortaya çıkışının kaçınılmaz olduğunu ve bunun doğal bir gelişme olduğunu ileri sürmektedir (Polanyi, 2017, s. 204). Onlara göre korumacılığın bütün biçimleri, aç gözlülük ve dar görüşlülükten kaynaklanan hatalardır ve bu hatalara düşülmemiş olsa piyasa, kendi güçlüklerini kendisi aşacaktır (Polanyi, 2017, s. 204). Söz konusu görüşlerinden ötürü laissez-faire kapitalizmi destekçileri, piyasacılığa karşı alınan bütün önlemlere karşı çıkmıştır.

1830'lara gelindiğinde ise kapitalist üretim ilişkileri İngiliz toplumunda egemen hale gelmiş, siyasal iktidarın ve dolayısıyla kararların alınış sürecinde feodal rantlara el koyan sınıf etkisi kaybetmeye başlamış, önceki dönemlerden kalan yoksulluk politikaları bu gidişatla uyumsuz bulunmuştur. Eski Yoksul Yasaları serbest piyasa ekonomisinin ve emek pazarının büyümesinin önünde engel olarak görülmüştür. İlk bölümde anlatıldığı gibi sözleşme özgürlüğü, işçinin emek gücünü satmaktan başka imkânı olmadığı durumda ortaya çıktığından, 1834 tarihli Yoksul Yasası ile bu koşul garanti altına alınmak istenmiştir (Wood, 2014, s. 34). *Parish* 'lere dışarıdan yapılan yardımlar insanları o bölgeye bağladığından Speenhamland Sistemi ve önceki dönemdeki yoksulluk politikaları kaldırılmaya başlanmıştır (Wood, 2014, s. 35). Yeni Yoksul Yasası ile fabrikalardan ve hapishanelerden dahi daha kötü koşullarda olan çalışma evleri tasarlanarak kitleler önceden rağbet görmeyen fabrikalarda çalışmaya zorlanmıştır (Wood, 2014, s. 35).

Fabrikalardaki iş bölümü günden güne daha kapsamlı hale gelmiş, eğitim gerektirmeyen pek çok iş kolu ortaya çıkmış, eskiden yalnızca erkeklerin yapabileceği düşünülen işler erkeklerden çok daha düşük ücretler karşılığında kadınlar ve çocuklar tarafından yapılmaya başlanmış ve pek çok örnekte aile fertlerinin hepsi, kendilerini yeniden üretebilmek için çalışmak durumunda kalmıştır (Hunt, 2005, s. 102). Kapitalist açılarından kadın ve çocuk işçi daha kolay tahakküm altına alınabildiğinden bu sektörlerde erkek işçiye nazaran daha fazla tercih edilmiştir (Hunt, 2005, s. 102).

Çalışma koşullarının oldukça ağır olduğu bu dönemde, iş sözleşmeleriyle çocuklar da dahil olmak üzere pek çok işçinin çalışma süresindeki yükümlülükleri hesaplanabilir hale gelmiştir (Woodiwiss, 1990, s. 151). Çıraklık sistemi feodal lonca sisteminde zanaatkar taifesine ait bir kurum iken kapitalist emek sürecinde vasıfsızlaşma nedeniyle gereksiz hale gelmişken sözleşmeleriyle çocuklar, en az yedi yıl süreyle ya da yirmi bir yaşlarına ulaşana kadar, karşılığında neredeyse hiçbir şey alamadan fabrikalara bağımlı hale getirilmiştir (Hunt, 2005, s. 102). Çalışma süreleri on dört ile on sekiz saat arasında belirlenmiş; çocukların ürettiklerinin miktarına göre ustabaşlarına ücret ödenmesi kararlaştırılmış ve bu da ustabaşlarının çoğu fabrikada yirmi dakikadan fazla yemek molası bile vermeden çocukları çalıştırmasının önünü açmıştır (Hunt, 2005, s. 102). Bu durum Mantoux (1927, s. 410) tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Bir tarafta iplik fabrikatörleri diğer tarafta Yoksulluk Yasası yetkilileri arasında (...) çocukların (...) ticaret eşyası muamelesi gördüğü (...) düzenli pazarlıklara yol açan sözleşmelerle (...) elli, seksen ya da yüz kişilik çocuk grupları sağlandı ve yıllarca hapis kaldıkları fabrikalara sığırlar gibi gönderildi.” (akt; Hunt, 2005, s. 102)

1834 tarihli Yoksul Yasasının arkasında Jeremy Bentham’ın görüşlerinden etkilenen anlayışlar da bulunmaktadır (Neocleous, 2015, s. 174). Benthamcı yoksulluk tanımı, bir kişinin emek gücünü sattığı durumun, “asgari geçimi sağlamak” zorunluluğunun söz konusu olduğu zaman gerçekleştiğini öne sürmektedir (Neocleous, 2015, s. 173). Anılan görüşe göre düşkünlük ise emek gücünü satacak durumda olmamak, başka bir ifadeyle güçsüz olmak ya da diğer çalışamama sebeplerinden birini taşımak anlamında kullanılmaktadır (Neocleous, 2015, s. 173).

“Bentham, yoksullara yönelik planında sert, katı, değişmez kurullarla ve fayda esasına göre oluşmuş bir yönetimle bağımsız emekçinin düşkün duruma düşmesini engellemeyi düşünmüştür” (Kovancı, 2003, s. 77).

Yoksulluk ve düşkünlük arasındaki bu ayırım, 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası'ndan sonra oluşan siyasi iktidarın öncelikli olarak ilgilendiği alanlardan birini oluşturmuştur (Neocleous, 2005, s. 173). Özellikle düşkünlüğün suça ve ahlaksız davranışa yöneltici bir faktör olduğu düşünülmüş, toplumun başına gelen bir “felaket” olarak değerlendirilmiştir (Neocleous, 2005, s. 173).

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi yoksulluk ve düşkünlük önemsiz bir problem olarak görülmemiş, yalnızca çocuklara yönelik düzenlemeler yapılmamıştır. Çocuklarla ilgili uygulamalarda olduğu gibi kadınların çalışma hayatlarına dair de çeşitli düzenlemeler yapılmış; kadın işçiler ustabaşlarının cinsel taciz gibi pek çok saldırısına¹⁸ maruz bırakılmıştır (Hunt, 2005, s. 103). Madencilik kadın işçilerin sert koşullara ve pek çok saldırıya maruz kaldıkları alanların başında gelmiş; kadın işçiler zor koşullarda erkeklerle birlikte 14 ile 16 saat arasında çalıştırılmıştır (Hunt, 2005, s. 103).

Yoksul Yasası için hazırlanan ve yukarıda da değinilen raporda yer alan;

“İngiltere’den başka Avrupa’nın hiçbir yerinde, asgari geçimini sağlamak için çalışma olanağı bulunmayan ya da varlığını sürdürme karşılığında emeğini sunma ihtimalinden yoksun durumdaki kişiye, ister zorla ya da ister gönüllü olsun, yalnızca düşkünlük durumunda yardımla yetinmeyecek bir yasanın gerekliliği düşünülmemiştir. Yasanın boyutunun, kişinin yalnızca asgari geçimini sağlayacak kadar kazandığı durum daha önce düşünülmemiştir” (Senior ve Chadwick, 1834, s. 334; akt. Neocleous, 2015, s. 174)

ifadelerinden İngiltere’nin düşkünlere yardım eden tek Avrupa ülkesi olduğu ve bunu yoksullara kadar genişletmenin daha önce düşünülmendiği sonucu çıkmaktadır.

Raporda yapılan yoksul tanımı “emek gücü metasından başka satacak bir şeyi olmayanları” işaret edecek şekilde açıklanmıştır. Emek gücü metasından başka satacak bir şeyin bulunmaması durumu da çalışmanın önceki bölümlerinde işçi sınıfı

¹⁸ Bu konuda daha fazla bilgi edinmek için bkz: (Mantoux, 1927, s. 410-411).

tanımlanırken kullanılmıştır. İşçi emek gücünü satmakta, çalışmakta ancak aldığı ücretle temel ihtiyaçlarını en asgari düzeyde karşılamakta ya da bunu bile yapamamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın içerisinde baktığı perspektife göre anılan rapor; işçi sınıfı için yoksulluğun doğal olarak kabul edildiği şekilde yorumlanabilir.

Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle piyasaya karşı yoksulları koruyan tüm uygulamalara Yeni Yoksul Yasası teorisyenleri tarafından karşı çıkmış ve piyasanın kendi dengesini yine piyasanın kendisinin sağlayacağı öne sürülmüştür. Bu anlayışa göre işçilik, emek gücü metasından başka satılacak bir şeyin bulunmadığı bir zorunluluk durumu olarak kabul edilmemektedir. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişi, çalışıp çalışmama durumunun, bağımsız bireylerce, özgür irade ile verilen kararlar sonucu gerçekleştiği ile açıklanmaktadır (Kovancı, 2003, s. 87). Fakat Kovancı'ya (2003, s. 87) göre bu özgürlük, kırdan kopartılarak endüstri kentlerine getirilen ve teknolojik gelişmeler sonucu işlerinden olan emekçilerin, yalnızca fabrikalar ile çalışma evlerinin arasında tercih yapmalarına izin vermektedir.

Yukarıda aktarılan raporun yazarına göre düşkünlük yoksulluk gibi doğal kabul edilmemiş, toplumun başına gelen bir felaket olarak değerlendirilmiş ve kontrol altına alınmak istenmiştir (Neocleous, 2015, s. 174). Öyleyse dönemin sosyal adalet anlayışı düşkünlerin devlet tarafından doğrudan kontrol edilmesi, yoksul ve işçilerin ise dolaylı olarak kontrol edilmesi amaçlarını içermektedir (Neocleous, 2015, s. 174).

1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası ile emek piyasasının feodal uygulamalarla engellenmesinin önüne geçilmiştir (Polanyi, 2017, s. 131). 1834 tarihinden önce, özellikle Speenhamland Sistemi tarafından sıkça gönderme yapılan “yaşama hakkı” ortadan kaldırılmıştır (Polanyi, 2017, s. 131). 1834 tarihinden önceki uygulamalar emeği bulunduğu yere sabitlerken Yeni Yoksul Yasası ile birlikte emekçiler mekansız kalmıştır (Polanyi, 2017, s. 133). Piyasa mekanizması yerleşmeye başlamış ve Yeni Yoksul Yasaları, son aşamaya ulaşmak için emek gücünün hızla metaya dönüşmesini sağlama işlevini görmüştür (Polanyi, 2017, s. 157).

Dolayısıyla 1834 tarihli Yoksul Yasasını, emekçilerin sermayeye bağımlılığının devam ettirilmesi için devletin bir müdahalesi (Wood, 2014, s. 35), burjuvazinin proletaryaya karşı açık savaş ilanı (Engels, 2013, s. 276) ve yoksulların emek güçlerini satmak için istenilen her an hazır tutulmalarına yönelik bir düzenleme olarak okumak mümkündür.

SONUÇ

Çalışmaya metanın anlatılmasıyla başlanmış, pre-kapitalist sistemde meta ve kapitalist sistemde meta incelenmiştir. Toplumlar da meta üretiminin genelleşmesi ve egemen hale gelmesiyle birlikte yaşanan değişiklikler aktarılmış, metanın değeri ile ilgili farklı görüşlerden bahsedilip metanın değerinin emekten geldiği saptanmıştır.

Sonrasında kapitalist meta üretimine geçilmiş, pre-kapitalist toplumlar da metayla başlayan ve kaç adım geçerse geçsin metayla biten sürecin kapitalist üretimde para ile başladığı belirtilmiştir. Pre-kapitalist dönemde başlangıçtaki meta ile sondaki metanın toplamı çok yakinken, para formunda sermaye ile başlayan kapitalist üretim sürecinin sonunda ulaşılan paranın, başlangıçtaki paradan daha fazla değer içerdiği açıklanmıştır. M-P-M şeklinde ifade edilen şemanın artık P-M-P' haline geldiği aktarılmıştır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin genişletilmiş yeniden üretimi şemasından bahsedildikten sonra emek gücünün kapitalist toplumlar da metalaşması süreçlerine geçilmiştir. İnsan emeğinin özgünlüğü açıklanmış ve ilkel komünal topluluklardaki emek süreçlerine değinilmiştir. Emek verimliliğindeki artış ile ortaya çıkan toplumsal fazladan ve bunun yol açtığı değişikliklerden söz edilmiştir. Köleci üretim tarzında anılan formasyonun toplumsal artığa zorla el konmasının ve sömürünün ilk ve en açık örneğini oluşturduğu üzerinde durulmuştur.

Feodal üretim tarzının açıklandığı sonraki başlıkta serflik ve senyörlük ilişkisinden bahsedilmiş, toplumsal artığa el koymanın köleci üretim tarzındaki el koymayla benzerlik ve farklılıklarına değinilmiştir. Bölüm, hem köleci hem de feodal üretim tarzında toplumsal artığa el koymanın iktisat dışı zorla yapıldığının tespitiyle sonlandırılmıştır.

“Kapitalist Toplumsal Formasyonlarda Emek Gücünün Biçimlenmesi Süreçleri” başlığını taşıyan bir sonraki bölümde gelişmekte olan yeni sömürü biçiminden bahsedilmiştir. Bu yeni sömürü, önceki dönemlerdeki artığa el koyma yöntemlerinden

farklılıklar içermektedir. Emeğin ücrete tâbi olması ve ücret ilişkisinin sömürü ilişkisinin merkezinde bulunması anılan yeni üretim tarzının temelini oluşturmaktadır.

Kapitalist toplumdaki ücret ile feodal toplumdaki ücret arasındaki farklılıklar zanaatkâr emeği kapsamında ortaya koyulabilir Aynı şey emek süreçleri için de geçerlidir. Zanaatkârlıkta, kapitalist ücret sisteminde olduğu gibi patron ve işçi ayrımı keskin değildir. Usta ile kalfa ve çıraklar arasında kurulan ücretlilik ilişkisi geçici bir durumdur, usta olunana kadar süren bir eğitim aşamasıdır. Zanaatkâr üretiminde alet, işçinin uzantısıdır. Kapitalizmde ise işçi, makinenin uzantısı haline gelir. Zanaatkârların kapitalist işçiye dönüşmeleri lonca örgütleri tarafından geciktirilmiştir. Ücretli emeğin genelleşmesi ve emeğin özgül bir meta olarak ortaya çıkışı lonca örgütleri gibi feodal toplumun kurumları nedeniyle hemen gerçekleşmemiştir.

Emek gücü, özgül bir meta olarak ortaya çıkmadan önce feodal bağlarından kopmalıdır. Ayrıca emekçilerin ellerindeki yegâne meta olan emek gücünü arz etmek zorunda kalmaları, doğrudan üreticinin üretim araçlarından koparılmış olması, artığa kapitalist sınıf tarafından el konması ve bu el konmanın meşrulaştırıcı zemininin hukuk ideolojisinde temellenmesi gerekmektedir.

Emek gücünün feodal bağlardan kopuş sürecinde doğrudan üreticilerin üretim araçlarından koparılması büyük bir öneme sahiptir. Mülksüzleştirme anlamına gelen bu süreç ülkeden ülkeye değişkenlik göstermiş ve İngiltere’de 15. yüzyılın sonlarında etkisini arttırmıştır. İngiltere’deki mülksüzleştirme sürecinin temellerinden birini Çitleme uygulaması oluşturmuştur. Çitleme hareketiyle birlikte ortaklaşa kullanılan ya da feodal hukuki düzenin özgül hukuki kavramlarıyla işlenen topraklar, kapitalist özel mülkiyet kapsamında birkaç kişinin kontrolüne geçmiş ve geri kalan köylüler mülksüzleştirilmiştir. Ayrıca kentlerdeki zanaatkârlar da üretim araçlarından yoksun bırakılmıştır.

Kapitalizmin, kendinden önceki üretim biçimlerinden ayrılan yönlerinden biri, birikimin artı değere sözleşme yoluyla el konulmasına dayanmasıdır. İş sözleşmeleri, kurgusal bir meta olan emeğin bireysel kapitalist için kullanım değerinin gerçekleşmesini sağlamıştır. İş sözleşmeleriyle birlikte canlı emeğin potansiyelleri değer biçim alanına girer ve emek sanki gerçek bir metaymış gibi alım satıma konu hale gelir.

İngiliz Yoksul Yasalarını da metalaşma ve emek gücünün metalaşması süreçleri ile bağlantılı değerlendirmek mümkündür. Fakat bu çalışmada, anılan bağlantı açıklanmadan önce yasaların tarihsel gelişimi sürecine değinilmiştir. 1834 yılından önceki yasalar Eski Yoksul Yasaları başlığı altında incelenmiştir.

Eski Yoksul Yasaları; İngiltere'nin denizlerdeki yayılcılığının başlaması ve gelişmesiyle, Reform Hareketleri sonucu yaşanan sekülerleşmenin yoksulluk politikalarına yansmasıyla, burjuvazinin doğuşu ve yükselişiyle, oluşmakta olan emek pazarıyla ve gelişmekte olan kapitalizmle birlikte incelenmiştir.

Eski Yoksul Yasaları, Zanaatkârlar Yönetmeliği ile birlikte 1834 yılından önce İngiltere'deki emek düzenin temel dayanağını oluşturmuştur. Eski Yoksul Yasaları, Speenhamland Sistemi ile birlikte İngiliz emek pazarının ortaya çıkışını engellemiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen Yerleşim Yasası da emeği bulunduğu yere sabitleyerek emek pazarının oluşumunu geciktirmiştir.

Söz konusu dönemde topraklarından sürülen kır emekçileri için şehir ve sanayilerde iş imkânı bulunmamaktadır. Serflik ilişkisi hala egemen sömürü ilişkisidir ve Eski Yoksul Yasaları feodal sistemin mantığına sahiptir. Eski Yoksul Yasaları, topraklarından edilen kır emekçilerini başka feodal ilişkilerle korumaya çalışmıştır. Onları korurken de aslında korunmak istenen feodal sistemin kendisi olmuştur. Anılan bu süreçler feodalite çökerken meydana gelmiştir.

Eski Yoksul Yasaları döneminde, 1782 tarihinde çıkarılan Gilbert Yasasının emek gücü pazarının oluşumunu -diğer yasaların aksine- desteklediği ileri sürülebilir. Kapitalist toprak rantının önünü açan bu düzenleme, ücretli emek sömürüsü ile yaşayanlara hareket imkanı sağlamıştır. Fakat Gilbert Yasasının yarattığı etkilere 1795 tarihli Speenhamland Sisteminin kabulü ile son verilmeye çalışılmıştır. Speenhamland Sistemi, feodal toprak rantı ile geçinenler ve serflerin düzenini korumaya yönelik tedbirleri içermektedir.

1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksul Yasası ise İngiltere’de makine ve fabrika sayısında çok büyük artışın olduğu ve endüstri şehirlerinde emek gücü arzına olan ihtiyacın oldukça arttığı bir döneme denk düşmektedir. Bu yasa, öncekilerden farklı olarak ulusal ölçekte düzenlenmiş, düşkünler ve yoksullar arasına ayırım koymuştur. Böylelikle düşkünler doğrudan kontrol altına alınmaya çalışılmış ve yoksullar üzerinde de dolaylı olarak hâkimiyet kurulmak istenmiştir. Geniş halk kitleleri yeni yasayla birlikte yaşamak için emek piyasalarına daha bağımlı hale getirilmiş ve kırdan kente doğru emekçi göçünün gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda değerlendirilecek olursa Yeni Yoksul Yasasının, egemen sınıflar açısından istenilen sonucu gerçekleştirdiği söylenebilir.

20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen emperyalist paylaşım savaşlarının ardından işçi hareketlerinin baskısıyla kurumsallaşan refah devletinin etkileriyle Yeni Yoksul Yasası yürürlükten kaldırılmıştır.

Sonraki bölümde, tarihsel süreci aktarılan Yoksul Yasalarının içeriğine değinilmiştir. Eski Yoksul Yasaları; 1531, 1536, 1572, 1576 ve 1579 yıllarında çıkarılan bir dizi yasa ile kilise bölgelerinde yaşayan yoksulların korunmasına yönelik düzenlemelerle başlamıştır. 1531 tarihli yasa yalnızca “hak edenlerin” dilencilik yapmasını, 1536 tarihli yasa kilise bölgelerinde gönüllülük esasına dayalı bir yoksul fonu oluşturulmasını ve 1572 tarihli yasa yerel vergilendirmeyi hükme bağlamıştır. 1601 yılında çıkarılan ve

önceki düzenlemeleri tek çatı altında toplayan Yoksul Yasası ile kiliselerce organize edilen yardımlara devlet müdahale etmiştir. Yoksulluk politikaları sekülerleşmiştir.

1662 yılında çıkarılan Yerleşim Yasası, 1782 yılında çıkarılan Gilbert Yasası ve 1795'te uygulamaya konan Speenhamland Sistemi; yoksulluk politikalarıyla doğrudan ilişkili oldukları ve emeğin metalaşması önündeki feodal engeller açısından aynı mantığı içerdiği için yine Eski Yoksul Yasaları ile incelenmiştir. Yerleşim Yasası'nın kapitalist ilişkiler güçlenirken bu ilişkilerin gelişiminden menfaati olanlar açısından iktisat dışı zorun sürmesinde bir aracı olduğu belirtilmiştir. Gilbert Yasası ise kilise bölgelerine birlik kurma hakkı tanımış, İngiltere'de emek pazarının oluşması için pozitif bir etki yaratmıştır. Ancak o dönemde hala serflik egemen sömürü ilişkisidir ve yerinden edilen emekçileri kabul edecek büyüklükte şehir ya da sanayi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Gilbert Yasası feodal mantığı taşımaya devam etmektedir. Ardından 1795 tarihinde Speenhamland Sistemi uygulamaya konmuş ve söz konusu sistem emek pazarı oluşumunu yavaşlatmıştır.

1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksul Yasası ise düşkünler ile yoksullar arasına ayırım koymuş, yoksul yardımlarının yalnızca çalışma evlerinde yapılacağını hükme bağlamıştır. Bu evler, sert çalışma programlarının uygulandığı yerler olup kiliseler tarafından yapılan yardımlara son vermiştir. Kötü koşullarından ötürü bir dönem çalışma evleri, hapishanelerden bile daha az tercih edilir olmuştur.

1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası, feodal düzenin uygulamalarıyla emek piyasasının oluşmasının önüne geçilmesini ortadan kaldırmıştır. Bu yasayla, piyasa mekanizması, önünde onu durduracak engeller olmadan, kontrolsüz bir biçimde büyümüştür. Emekçiler yerlerinden edilmiş, adeta yurtsuz kalmış ve emek gücü hızla metalaşmaya başlamıştır.

Eski Yoksul Yasaları döneminde benimsenen sosyal adalet anlayışına göre yoksul yardımları feodal düzenin mantığının ve hukukunun uzantısı olarak görülmektedir. Bu

anlayış, hem merkantilist hem daha öncesi parçalı feodal dönem için geçerli bir uygulamadır.

Zamanla eski Yoksul Yasaları, emek hareketliliğine engel olmaya başlamıştır. 1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksul Yasası ile paternalist uygulamalar terk edilmiştir. Düşkünlük ve yoksulluk arasına ayırım konulmuş, düşkünlük, toplumların başına gelebilecek bir felaket olarak tanımlanmıştır.

Yoksulluk ise “emek gücü metasından başka satacak bir şeyi olmayanlar” üzerinden tanımlanmıştır. Emekçiler, yalnızca emek gücü metalarından ibaret görülmeye başlanmıştır. Merkantilist dönemin ve daha öncesindeki parçalı feodal sistemin sosyal adalet anlayışı olan paternalizm, yerini piyasacılığa bırakmıştır. Düşkünler devlet tarafından doğrudan, yoksullar ise dolaylı olarak kontrol altında tutulmak istenmiştir. 1834 tarihinde çıkarılan Yoksul Yasasını, emekçilerin sermayeye bağımlılıklarının arttırılması için devletin bir müdahalesi ve yoksulların emek güçlerini satmak için istenilen her an hazır tutulmalarına yönelik bir uygulama olarak değerlendirmek, çalışmanın içinden baktığı perspektif açısından mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aglietta, M. (1979). *A Theory of Capitalist Regulation*. New Left Books.
- Althusser, L., Balibar Étienne, & Ergüden A. Işık. (2007). *Kapital'i Okumak*. İthaki Yayınları.
- Amin, S. (2014). *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Beaud, M. (2011). *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*. Yordam Kitap.
- Berktaş, H. (1983). *Kabileden Feodalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Black, J. (2017). *Kısa İngiltere Tarihi*. (E. Duru, Çev.). Say Yayınları.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*. Kalkedon Yayınları.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (Çığman Burcu, Çev., Kılıçbay Mehmet Ali, Ed.). İmge Kitabevi.
- Desai, M. (2009). *Marksist İktisat Teorisi*. (N. Satlıgan, Çev.). Eflatun Yayınevi.
- Duman Sarımehtmet, Ö. (2021). Üretim ilişkilerinin Küresel Ekonomi ölçeğinde Analizi: Kovid-19 öncesi ve sonrası. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 599–617. <https://doi.org/10.17065/huniibf.907185>
- Engels, F. (2013). *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. (O. Emre, Çev.). Ayrıntı.
- Esin, P. (1982). *İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Evans, E. J. (1978). *Social Policy 1830-1914*. Roudge & Kegan Paul Ltd.
- Faulkner, N. (2021). *Marksist Dünya Tarihi*. Yordam Kitap.

- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13.-20.Yüzyıl*. (M. Cedden, Çev.). İmge Kitabevi.
- Fine, B., & Saad-Filho, A. (2010). *Marx'ın kapital'i*. (N. Satlıgan & Erdoğan Hayri, Çev.). Yordam Kitap.
- Foley, D. K. (2010). *Kapital'I Anlamak: Marx'ın İktisat Teorisi*. (Öngel Hakan, Çev.). Arkadaş Yayınevi.
- Güngör, F.; Özügürlü, M. (2001). İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet. Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 433–465.
- Gürsoy, Ş. T. (2006). "Edwin Chadwick". *Toplum Ve Hekim*, 21(4), 262–270.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Sınırları*. (U. Balaban, Bedirhanoglu Nazan, & Sümer Çağdaş, Çev.). Tan Kitabevi Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*. Sel Yayıncılık.
- Heinrich, M. (2016). *Kapital'e Giriş*. (K. R. Yılmaz, Çev.). Yordam.
- Hill, C. (2005). *1640 İngiliz devrimi*. (Kalaycıoğlu Neyyir, Çev.). Kaynak Yayınları.
- Hill, C. (2016). *İngiltere'de Devrim Çağı*. İletişim Yayınları.
- Himmelfarb, G. (1984). *The idea of poverty: England in the early industrial age*. Faber & Faber.
- Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848*. (Şener Bahadır Sina, Çev.). Dost Kitabevi.
- Işıklı, A. (1975). *Ücret*. Doğan.
- Hunt, E. K. (2005). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (Günay Müfit, Çev.). Dost.
- Jenkins, S. (2020). *İngiltere'nin Kısa Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.

- Jessop, B. (1990). *State theory: Putting the Capitalist State in Its Place*. The Pennsylvania State University Press.
- Kovancı, O. (2003). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köymen ,O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler Ve Patronlar*. Yordam Kitap.
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi*. E Yayınları.
- Mandel, E. (1970). *Marksist Ekonomi El Kitabı*. (O. Suda, Çev.). Ant Yayınları.
- Mandel, E. (2008). *Marksist İktisat El Kitabı*. (N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap.
- Mantoux, P. (1927). *Industrial Revolution In The Eighteenth Century* .Jonathan Cape.
- Marx, K. (1979). *Grundrisse*. Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital*. Yordam Yayınları.
- Marx, K. (2012). *Ücretli Emek ve Sermaye: Ücret, fiyat ve Kar*. Sol Yayınları.
- Marx, K. (2020). *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*. Sol Yayınları.
- Meşçeryakova, N. M., Zaborov, M. A., Mador, Y. P., Reznikov, A. B., Bagaturya, G. A., Mosolov, V. G., Vigodski, V. S., Bakh, İ. A., Kolpinski, N. Y., Timofeyev, T. T., & Galkin, A. A. (2021). *Uluslararası İşçi Sınıfı Hareketi Tarihi*. Yordam Kitap.
- Mooers, C. P. (1997). *Burjuva Avrupa'nın kuruluşu: Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'daki Kapitalizmin Yükselişi*. (Şener Bahadır Sina, Çev.). Dost Kitabevi yayınları.
- Neocleous, M. (2015). *Sivil Toplumunu Yönetmek: Devlet İktidarı Kuramına doğru*. (B. Ahıska, Çev.). Notabene yayınları.

- Nikitin, P. I. (2012). *Ekonomi Politik*. (H. Konur, Çev.). Sol Yayınları.
- Offe, C. (1985). *Disorganised Capitalism*. Cambridge M.I.T. Press.
- Okutan, B. B. (2016). "Felsefi Meseleler" Çerçevesinde Marx'ı Yeniden Okuma Girişimi. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 47–64.
<https://doi.org/10.14782/sbd.2016222062>
- Özdemir, A. M. (2005). Sağlıkın Ekonomi Polisiği: Sağlık Hizmetlerinde Metalaşma Süreci Üzerine Bir Deneme. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(56), 79–95.
<https://doi.org/10.5455/ey.10530>
- Özdemir A. M. (2008). *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Polisiği*. Dipnot Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2009). Zor Kullanmak Suretiyle İradelerin "Uzlaştırılması". *Toplum Ve Hekim*, 109–114.
- Özdemir, A., Saygılı, A., Zabunoğlu, H., Demirli, A., Aykut, E., Türkoğlu Karacaova, E., . . . Şahin, O. (2019). *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Pasukanis, E. B. (2002). *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* . (Karahanoğulları Onur, Çev.). Birikim.
- Polanyi, K. (2017). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (A. Buğra, Çev.). İletişim Yayınları.
- Rubin, I. I. (2010). *Marx'ın Emek Değer Teorisi*. Kalkedon.
- Sankaran, K. (2020). Emerging perspectives in labour regulation in the wake of COVID-19. *The Indian Journal of Labour Economics*, 63(S1), 91–95.
<https://doi.org/10.1007/s41027-020-00262-1>
- Sell, S. K. (2020). What Covid-19 Reveals About Twenty-first Century Capitalism: Adversity and Opportunity. *Development*, 63(2-4), 150–156.
<https://doi.org/10.1057/s41301-020-00263-z>

- Senior, N., & Chadwick, S. (1834). Poor Law Commissioners' Report of 1834. H. M. Stationery Off. by Darling and Son.
- Sweezy, P. M. (2009). *Marksizm Üzerine Dört Ders*. (Öncel Tuncel, Çev.). Yordam.
- Şenel Alâeddin. (2006). *İnsanlık Tarihi: Kemirgenlerden Sömürgenlere*. İmge Kitabevi.
- Tanyel, A. H. (2015). Hukukun Ekonomi Politigi Çerçevesinde Serseri Kavramı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Teulings, C.,; Hartog, J. (1998). "Wages and Labour Market Institutions in International Comparison". Macmillan Press.
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* . (Kocabaşoğlu Uygur & Ünüvar Kerem, Çev.). Birikim.
- Tilly, C. (2000). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. B. İmge.
- Tilly, C. (2016). Avrupa'da Devrimler. Alfa.
- Wallerstein, I. M. (2012). *Tarihsel Kapitalizm*. (N. Alpay, Çev.). Metis Yayınları.
- Williams, W. A. (1961). The Contours of American History. Cleveland : World Pub. Co
- Wood, E. M. (2014). *Sermaye İmparatorluğu*. (Köymen Oya, Çev.). Yordam Kitap.
- Woodiwiss, A. (1990). Social theory after postmodernism: Rethinking production, law and class. Pluto.
- Yılmaz, K. (2019). Comparisons Based on the Critique of Political Economy: Commodity, Wealth and Development. *Fiscaoeconomia*, 3(2), 55–69.
<https://doi.org/10.25295/fsecon.2019.s1.003>
- Zubritski, Mitropolski, & Kerov. (2014). *Kapitalist Toplum*. Ankara: Sol Yayınları.

Zubritski, Mitropolski, & Kerov. (2019). *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum Kapitalist-Öncesi Biçimler*. Ankara: Sol Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Boratav, K. (2022, 2 Aralık). Ocak-Eylül 2022: Sermayenin Payı Tırmanıyor. soL. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://haber.sol.org.tr/yazar/ocak-eylul2022-sermayenin-payi-tirmaniyor-357543>

Boratav, K. (2022, 2 Eylül). Millî Gelir Büyüyor; Ücretliler Kaybediyor (II). soL. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://haber.sol.org.tr/yazar/milli-gelir-buyuyor-ucretliler-kaybediyor-ii-347103>

Boratav, K. (2022, 30 Eylül). Bölüşüm Şoku Bilgileri ve Tarımın Durumu. soL. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://haber.sol.org.tr/yazar/bolusum-soku-bilgileri-ve-tarimin-durumu-350144>

Hakmar, Son Kullanma Tarihi Geçen Ürünleri Satmayı Reddeden İşçiyi Kod 46 İle İşten Attı. (2022, 7 Haziran). (erişim tarihi 13.11.2022), <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/hakmar-son-kullanma-tarihi-gecen-urunleri-satmayi-reddeden-isciyi-kod-46-ile-isten-atti-1944621>

MÜSİAD. Müsiad Salgın Sonrası Üretim Hamlesi İçin Kolları Sıvadı. <https://www.musiad.org.tr/>(erişim tarihi 13.11.2022), <https://www.musiad.org.tr/icerik/haber-detay-39/p-904>

OECD. Average Usual Weekly Hours Worked on the Main Job. (erişim tarihi 13.11.2022), https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS

SGK . (Kaysis (Elektronik Kamu BİLGİ YÖNETİM SİSTEMİ) Mevzuat Arama. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://kms.kaysis.gov.tr/>

Telefonlarını Vermediler, Kod 46 İle İşten Atıldılar. Gazete Duvar. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://www.gazeteduvar.com.tr/telefonlarini-vermediler-kod-46-ile-isten-atildilar-haber-1521353>

TÜİK. Tük Kurumsal.(erişim tarihi 13.11.2022), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-II-Ceyrek%3A-Nisan-Haziran-2022-45550>

TÜİK. Tük Kurumsal. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-I-Ceyrek%3A-Ocak---Mart%2C-2022-45549#:~:text=%C3%9Cretim%20y%C3%B6ntemiyle%20Gayrisafi%20Yurt%20%C4%B0%C3%A7i,milyar%20800%20milyon%20olarak%20ger%C3%A7kle%C5%9Fti>

TÜİK. Tük Kurumsal. (erişim tarihi 13.11.2022), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-III-Ceyrek%3A-Temmuz-Eylul-2022-45551&dil=1>

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORIJİNALLIK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı :

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: _____

Öğrenci No: _____

Anabilim Dalı: _____

Programı: _____

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... DEPARTMENT**

Date: .../.../.....

Thesis Title :

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on/...../..... for the total of pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: _____
Student No: _____
Department: _____
Program: _____

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

 (Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı:

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: _____

Öğrenci No: _____

Anabilim Dalı: _____

Programı: _____

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
..... DEPARTMENT**

Date: .../.../.....

Thesis Title:

.....

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: _____

Student No: _____

Department: _____

Program: _____

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

(Title, Name Surname, Signature)

